

પરિશિષ્ટ

A. સ્વાદ્વાદ અધિકાર (કળશ : ૨૪૭ થી ૨૬૩)

B. ૪૭ શક્તિઓ

C. ઉપાય ઉપેચ અધિકાર (કળશ : ૨૬૪ થી ૨૭૮)

A. સ્યાદ્વાદ અધિકાર

કળશ : ૨૪૭ થી ૨૬૩

- (અહીં સુધીમાં ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવની ૪૧૫ ગાથાઓનું વ્યાખ્યાન ટીકાકાર અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે કર્યું અને તે વ્યાખ્યાનમાં કળશરૂપે તથા સૂચનિકારૂપે ૨૪૬ કાવ્યો કહ્યાં. હવે ટીકાકાર આચાર્યદેવે વિચાર્યું કે—આ શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનને પ્રધાન કરીને જ્ઞાનમાત્ર આત્મા કહેતા આવ્યા છીએ; તેથી કોઈ તર્ક કરશે કે ‘જૈનમત તો સ્યાદ્વાદ છે; તો પછી આત્માને જ્ઞાનમાત્ર કહેવાથી શું એકાંત આવી જતો નથી? અર્થાત્ સ્યાદ્વાદ સાથે વિરોધ આવતો નથી? વળી એક જ જ્ઞાનમાં ઉપાયતત્ત્વ અને ઉપેય તત્ત્વ—એ બંને કંઈ રીતે ઘટે છે?’ આમ તર્ક કોઈને થશે માટે આવા તર્કનું નિરાકરણ કરવાને ટીકાકાર આચાર્યદેવ હવે પરિશિષ્ટરૂપે થોડું કહે છે.

કળશ-૨૪૭

ઉત્થાનિકા :- (તેમાં પ્રથમ શ્લોક કહે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

૧. * અહીં સ્યાદ્વાદની શુદ્ધિના અર્થે
 - * વસ્તુતત્ત્વની વ્યાખ્યા અને ઉપાય-ઉપેયભાવ જરા ફરીને પણ
૨. * (-એક જ જ્ઞાનમાં ઉપાયપણું અને
 - * ઉપેયપણું કઈ રીતે ઘટે છે તે બતાવવા-)
૩. * વિચારવામાં આવે છે, [એમ આચાર્યશ્રી કહે છે.]
 - * [આચાર્ય અમૃતચંદ્રશ્રી આ રીતે ‘પરિશિષ્ટ’નો પ્રારંભ કરે છે.]

કળશામૃત :-

(હરિગીત)

૧. * સ્યાદ્વાદની શુદ્ધિ તથા અર્થે અહીં નિજતત્ત્વની વસ્તુવ્યવસ્થા ને ઉપાય-ઉપેયભાવ જરા ફરી;
૨. * (-અર્થાત્ એક જ જ્ઞાનમાં ઉપાયપણું તેમ જ અહા, ઉપેયપણું કઈ રીતે ઘટતું તે અહો દર્શાવવા-)
૩. * વિચાર પણ કરીએ છીએ [કહે છે અહો આચાર્યશ્રી:] [પરિશિષ્ટનો પ્રારંભ કરતાં આમ અમૃતચંદ્રશ્રી]

* નિજતત્ત્વ = વસ્તુતત્ત્વ

* અહીં નીચે પ્રમાણે (૧૪ ભંગોના કળશરૂપે) ૧૪ કાવ્યો પણ કહેવામાં આવે છે :—

કળશ-૨૪૮

ઉત્થાનિકા :—(પ્રથમ, પહેલા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :—)

શ્લોકાર્થ :—

[A. જ્ઞાન સર્વ પ્રકારે જ્ઞેયો પર જ આધાર રાખે છે એમ અજ્ઞાની માને છે :]

૧. * બાહ્ય પદાર્થો વડે સમસ્તપણે
* પી જવામાં આવેલું, પોતાની વ્યક્તિને (-પ્રગટતાને)
૨. * છોડી દેવાથી ખાલી (-શૂન્ય) થઈ ગયેલું,
* સમસ્તપણે પરરૂપમાં જ વિશ્રાંત (અર્થાત્ પરરૂપ ઉપર જ આધાર રાખતું)
૩. * એવું
* પશુનું જ્ઞાન (-તિર્યચ જેવે એકાંતવાદીઓનું જ્ઞાન) તે નાશ પામે છે.

[B. પરંતુ ધર્મી એમ માને છે કે 'જ્ઞાન જ્ઞાનથી થાય છે, જ્ઞેયથી નહીં']

૧. * અને સ્યાદ્વાદીનું જ્ઞાન
* તો 'જે તત્ છે તે સ્વરૂપથી તત્ છે.
૨. * (અર્થાત્ દરેક તત્ત્વને-વસ્તુને-સ્વરૂપથી
* તત્પણું છે)' એવી માન્યતાને લીધે,
૩. * અત્યંત પ્રગટ થયેલા જ્ઞાનઘનરૂપ સ્વભાવના ભારથી,
* સંપૂર્ણ ઉદિત (-પ્રગટ) થાય છે.

કળશામૃત :—

[A જ્ઞાન સર્વ પ્રકારે જ્ઞેયો પર જ આધાર રાખે છે એમ અજ્ઞાની માને છે :]

૧. * બાહ્ય પદાર્થ વડે સમસ્તપણે [અરેરે] જે ખરે,
રે પી જવામાં આવતું ને જે અહો નિજ વ્યક્તિને;
૨. * છોડી દઈને ખાલી-શૂન્ય-થઈ ગયેલું તે ખરે;
પરરૂપમાં જ સમસ્ત રીત વિરામ પામતુ હોય છે;
૩. * આધાર છે પરમાત્રનો એવું અહો જે જ્ઞાન છે,
તિર્યચ સમ એકાંતીનું તે, નાશ પામે છે ખરે;

[B પરંતુ ધર્મી એમ માને છે કે 'જ્ઞાન જ્ઞાનથી થાય છે, જ્ઞેયથી નહિ' :]

૧. * ને [ઉપાસક જિન તણા] સ્યાદ્વાદીનું જે જ્ઞાન છે;
તે તો અહો 'તત્ જેહ છે તે સ્વરૂપથી તત્ છે' અરે;
૨. * (અર્થાત્ કે 'નિજ સ્વરૂપથી પ્રત્યેક વસ્તુ-તત્ત્વને,
છે તત્પણું' એવી ખરેખર માન્યતા બસ હોઈને;
૩. * અત્યંત પ્રગટ થયેલ એવા જ્ઞાનઘન નિજભાવ*ના,
રે ભારથી સંપૂર્ણ પ્રગટ-ઉદિત-થાયે છે અહા!

આ રીતે સ્વરૂપથી તત્-પણાનો [પહેલો] ભંગ કહ્યો.

* જ્ઞાનઘન નિજભાવના = જ્ઞાનઘનરૂપ સ્વભાવના

કળશ-૨૪૯

ઉત્થાનિકા :- (હવે બીજા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહે છે :-)

[A. એકાંતવાદી સમસ્ત (જેય) વસ્તુઓને જ્ઞાનરૂપ (પોતારૂપ) માને છે :]

૧. * પશુ અથવા સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* 'વિશ્વ જ્ઞાન છે (અર્થાત્ સર્વ જ્ઞેયપદાર્થો આત્મા છે)' એમ વિચારીને
૨. * સર્વને (-સમસ્ત વિશ્વને) નિજતત્ત્વની આશાથી દેખીને
* વિશ્વમય (-સમસ્ત જ્ઞેયપદાર્થમય) થઈને,
૩. * ઢોરની માફક સ્વચ્છંદપણે
* ચેષ્ટા કરે છે—વર્તે છે;

[B. જ્ઞાન જ્ઞેયોના આકારે થવા છતાં તેમનાથી ભિન્ન છે એમ જ્ઞાની માને છે.]

૧. * અને સ્યાદ્વાદદર્શી તો (-સ્યાદ્વાદનો દેખનાર તો),
* 'જે તત્ છે તે પરરૂપથી તત્ નથી
૨. * (અર્થાત્ દરેક તત્ત્વને સ્વરૂપથી તત્પણું હોવા છતાં
* પરરૂપથી અતત્પણું છે)' એમ માનતો
૩. * હોવાથી, વિશ્વથી ભિન્ન એવા અને વિશ્વથી (-વિશ્વના નિમિત્તથી) રચાયેલું
* હોવા છતાં વિશ્વરૂપ નહિ એવા
૪. * (અર્થાત્ સમસ્ત જ્ઞેય વસ્તુઓના આકારે થવા છતાં
* સમસ્ત જ્ઞેયવસ્તુથી ભિન્ન એવા) પોતાના નિજ તત્ત્વને
૫. * સ્પર્શે છે—અનુભવે છે.
* [આ રીતે આચાર્યશ્રીએ આત્મતત્ત્વનું પરરૂપથી અતત્પણું સમજાવ્યું.]

કળશામૃત :-

[A. એકાંતવાદી સમસ્ત જ્ઞેયવસ્તુઓને જ્ઞાનરૂપ (પોતારૂપ) માને છે :]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે,
છે સર્વ જ્ઞેયપદાર્થ આત્મા એવું તેહ વિચારીને;
૨. * નિજ તત્ત્વની આશાથી દેખીને સહુએ વિશ્વને,
સમસ્ત જ્ઞેયપદાર્થમય—કે વિશ્વમય—થઈને અરે!
૩. * રે ઢોરની માફક ખરે સ્વચ્છંદતાથી જીવ તે,
ચેષ્ટા કરે-વર્તન કરે છે [મૂઠ મિથ્યાદ્રષ્ટિ એ.]

[B. જ્ઞાન જ્ઞેયોના આકારે થવા છતાં તેમનાથી ભિન્ન છે એમ જ્ઞાની માને છે :]

૧. * ને જેહ છે સ્યાદ્વાદદર્શી [જીવ] તે માને ખરે,
[છે સ્વરૂપથી] તત્ જેહ રે, તત્ છે નહિ તે પરરૂપે;
૨. * (અર્થાત્ સહુને તત્-પણું નિજ સ્વરૂપથી હોવા છતાં,
પરરૂપથી અણતત્પણું છે)–એવી તેની માન્યતા
૩. * હોવાથી, વિશ્વથી ભિન્ન એવા, વિશ્વથી જે રચિત છે,
તોપણ ન વિશ્વરૂપે થતા એવા અહો નિજ તત્ત્વને;
૪. * (અર્થાત્ જ્ઞેય સમસ્તના આકારરૂપે હો ભલે,
પણ જ્ઞેયવસ્તુથી ભિન્ન એવા જે અહો નિજ આત્મને;)
૫. * સ્પર્શો અહો છે–અનુભવે છે [સ્યાદ્વાદી તો સદા,]
[‘પરરૂપથી છે અતત્’–એ સમજાવ્યું આ રીતે અહા!]

* આ પ્રમાણે પરરૂપથી અતત્પણાનો [બીજો] ભંગ કહ્યો.

કલશ-૨૫૦

[A. જ્ઞેયોના આકારે પરિણમવાથી જ્ઞાન ખંડ ખંડ થઈ જાય છે એમ અજ્ઞાની માને છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* બાહ્ય પદાર્થોને ગ્રહણ કરવાના
૨. * (જ્ઞાનના) સ્વભાવની અતિશયતાને લીધે,
* ચારે તરફ (સર્વત્ર) પ્રગટ થતા અનેક પ્રકારના
૩. * જ્ઞેયાકારોથી જેની શક્તિ વિશીર્ણ થઈ ગઈ છે
* એવો થઈને (અર્થાત્ અનેક જ્ઞેયોના
૪. * આકારો જ્ઞાનમાં જણાતાં
* જ્ઞાનની શક્તિને છિન્નભિન્ન—ખંડખંડરૂપ—થઈ જતી માનીને)
૫. * સમસ્તપણે તૂટી જતો થકો (અર્થાત્ ખંડખંડરૂપ-અનેકરૂપ-થઈ જતો થકો),
* નાશ પામે છે;

[B. અનેક પરને જાણવા છતાં હું તો એકરૂપ રહું છું એમ ધર્મી માને છે :]

૧. * અને અનેકાંતનો જાણનાર તો,
* સદાય ઉદિત (-પ્રકાશમાન) એક દ્રવ્યપણાને લીધે
૨. * ભેદના ભ્રમને નષ્ટ કરતો થકો (અર્થાત્ જ્ઞેયોના
* ભેદે જ્ઞાનમાં સર્વથા ભેદ પડી જાય છે
૩. * એવા ભ્રમનો નાશ કરતો થકો),
* જે એક છે (-સર્વથા અનેક નથી) અને
૪. * જેનું અનુભવન નિર્બાધ છે એવા જ્ઞાનને
* દેખે છે—અનુભવે છે.

કલશામૃત :-

[A. જ્ઞેયોના આકારે પરિણમવાથી જ્ઞાન ખંડ ખંડ થઈ જાય છે એમ અજ્ઞાની માને છે :]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે—
* રે બાહ્ય [જ્ઞેય] પદાર્થને [સહુ] ગ્રહણ કરવાના ખરે
૨. * અતિશયપણાને કારણે, નિજજ્ઞાનના જ સ્વભાવના,
* ચારે તરફ (-સર્વત્ર) પ્રગટ થતા અનેક પ્રકારના;
૩. * જ્ઞેયો તણા આકારથી વિશીર્ણ-શક્તિ થઈ અહા,
* એવો થઈને એટલે કે વિવિધ જ્ઞેયોના ઘણા;

૪. * આકાર જ્ઞાન મહીં સહુએ જાણવામાં આવતાં,
નિજ જ્ઞાનશક્તિ થઈ અરે ખંડિત એવું માનતાં;
૫. * સમસ્તરૂપ તૂટી જઈ—એકાંતી એવો જીવ તે,
અનેકરૂપ થઈ જતાં રે નાશ પામે છે ખરે;
- [B. અનેક પરને જાણવા છતાં હું તો એકરૂપ રહું છું એમ ધર્મી માને છે :]
૧. * ને અહો 'નેકાંતનો જ્ઞાતા [ખરેખર] જીવ જે—
નિત્યે પ્રકાશિત એકદ્રવ્યપણું જ હોવાને લીધે;
૨. * સહુ ભેદ-ભ્રમને નષ્ટ કરતો (એટલે કે જોયના,
ભેદે અહા નિજ જ્ઞાનમાં [બહુ] ભેદ પડતા સર્વથા;
૩. * એવા સહુએ ભ્રમ તણો તે નાશ રે કરતો થકો,)
જે એક છે (તે સર્વથા નથી 'નેક) [કદીયે] ને અહો;
૪. * છે અનુભવન જેનું અહો નિર્બાધ એવા જ્ઞાનને,
દેખે અને અનુભવ કરે છે સ્યાદ્વાદી જ્ઞાની તે.

* આ પ્રમાણે એકપણાનો [ત્રીજો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૫૧

ઉત્થાનિકા :- (હવે ચોથા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. અજ્ઞાની અનંત ગુણને તથા અનેકાકાર પર્યાયોને કલંક માને છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* જ્ઞેયાકારોરૂપી કલંકથી (અનેકાકારરૂપ) મલિન
૨. * એવા ચેતનમાં પ્રક્ષાલન કલ્પતો થકો (અર્થાત્ ચેતનની
* અનેકાકારરૂપ મલિનતાને ઘોઈ નાખવાનું કલ્પતો થકો),
૩. * એકાકાર કરવાની ઇચ્છાથી
* જ્ઞાનને—જોકે તે જ્ઞાન અનેકાકારપણે પ્રગટ છે
૪. * તોપણ—ઇચ્છતો નથી (અર્થાત્
* જ્ઞાનને સર્વથા એકાકાર માનીને જ્ઞાનનો
૫. * અભાવ કરે છે.)

[B. જ્ઞાની આત્માને એકરૂપ પણ અને અનેકાકારરૂપ પણ માને છે :]

૧. * અને અનેકાંતનો જાણનાર તો,
* પર્યાયોથી જ્ઞાનની અનેકતા જાણતો (અનુભવતો) થકો,
૨. * વિચિત્ર છતાં અવિચિત્રતાને પ્રાપ્ત
* (અર્થાત્ અનેકરૂપ છતાં એકરૂપ) એવા જ્ઞાનને
૩. * સ્વતઃ ક્ષાલિત (સ્વયમેવ ઘોયેલું—શુદ્ધ) અનુભવે છે.
* [આમ આત્માની પર્યાયો સંબંધી અનેકતા વિષયક ચોથો ભંગ આચાર્યશ્રીએ કહ્યો.]

કળશામૃત :-

[A. અજ્ઞાની અનંતગુણને તથા અનેકાકાર પર્યાયોને કલંક માને છે :]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે—
છે જ્ઞેયના આકારરૂપ કલંકથી જે મલિન તે;
૨. * ચૈતન્ય-પ્રક્ષાલન તણી કરી કલ્પના [જીવની અરે,]
અણએકતારૂપ મલિનતાને સાફ કરવા કલ્પીને!
૩. * તેને જ એકાકાર કરવાની અહો ઇચ્છા વડે,
જોકે અહો છે જ્ઞાન પ્રગટપણે અનેકાકાર રે;
૪. * તોપણ—નથી તે ઇચ્છતો એ જ્ઞાનને (અર્થાત્ કે
બસ માનીને તે સર્વથા એ જ્ઞાન એકાકાર છે;

૫. * અભાવ જ્ઞાન તણો કરે છે આમ એકાંતી અરે,
[નથી જ્ઞાન 'નેકાકાર કદીએ—એમ માનીને ખરે!]
- [B. જ્ઞાની આત્માને એકરૂપ પણ અને અનેકાકારરૂપ પણ માને છે :]
૧. * ને અહો 'નેકાંતનો જ્ઞાતા [ખરેખર] જેહ છે—
અણએકતા નિજ જ્ઞાનની સહુ પર્યયોથી જાણીને;
૨. * વિચિત્ર પણ અવિચિત્રતાને પ્રાપ્ત એવા જ્ઞાનને,
(અર્થાત્ 'નેકરૂપે છતાં પણ એકરૂપે જેહ છે;)
૩. * તે સ્વતઃ ક્ષાલિત—સ્વયં સ્વચ્છ જ શુદ્ધરૂપ અનુભવે;
[ચતુર્થ ભંગ અનેકતાનો વર્ણવ્યો શ્રીમુનિવરે.]
- * આ પ્રમાણે અનેકપણાનો [ચોથો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૫૨

ઉત્થાનિકા :- (હવે પાંચમા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

[A. ઇન્દ્રિય-પ્રત્યક્ષ પરદ્રવ્યની હયાતીને અજ્ઞાની માને છે પરંતુ પોતાની હયાતીને માનતો નથી :]

૧. * પશુ અર્થાત્ સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* પ્રત્યક્ષ અભિમિત એવાં પ્રગટ (-સ્થૂલ) અને સ્થિર (-નિશ્ચળ)
૨. * પરદ્રવ્યોના અસ્તિત્વથી ઠગાયો થકો,
* સ્વદ્રવ્યને (-આત્મદ્રવ્યના અસ્તિત્વને)
૩. * નહિ દેખતો હોવાથી સમસ્તપણે શૂન્ય થયો થકો,
* નાશ પામે છે)

[B. મારું અસ્તિત્વ મારાથી છે, પરથી નહિ એમ જ્ઞાની માને છે :]

૧. * અને સ્યાદ્વાદી તો, આત્માને સ્વદ્રવ્યરૂપે અસ્તિપણે
* નિપુણ રીતે અવલોકતો હોવાથી,
૨. * તત્કાળ પ્રગટ થતા વિશુદ્ધ જ્ઞાનપ્રકાશ વડે
* પૂર્ણ થતો થકો જીવે છે—નાશ પામતો નથી.

કળશામૃત :-

[A. ઇન્દ્રિય-પ્રત્યક્ષ પરદ્રવ્યની હયાતીને અજ્ઞાની માને છે પરંતુ પોતાની હયાતીને માનતો નથી.]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે-
પ્રત્યક્ષ અભિમિત એવા સ્થૂલ ને સ્થિર જેહ છે;
૨. * એ સર્વ પરદ્રવ્યો તણા અસ્તિત્વથી જ ઠગાઈને,
નિજ દ્રવ્યને—નિજ આત્મના અસ્તિત્વને—રે જે ખરે;
૩. * નહિ દેખતો હોવાથી થઈને શૂન્ય પૂર્ણ રીતે અરે,
તે નાશને પામે અહો છે જીવ એકાંતી ખરે;

[B. મારું અસ્તિત્વ મારાથી છે, પરથી નહીં એમ જ્ઞાની માને છે :]

૧. * ને સ્યાદ્વાદી તો અહો નિજ આત્મને અસ્તિપણે,
સ્વદ્રવ્યરૂપ અવલોકતો હોવાથી તેહ નિપુણ રીતે;
૨. * તત્કાળ પ્રગટ થતા અહા [સુ]વિશુદ્ધ જ્ઞાનપ્રકાશથી,
[સં]પૂર્ણ થઈ જીવતો રહે છે, નાશ પ્રાપ્ત થતો નથી.

* આ પ્રમાણે સ્વદ્રવ્ય-અપેક્ષાથી અસ્તિત્વનો (સત્-પણાનો) [પાંચમો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૫૩

ઉત્થાનિકા :- (હવે છઠ્ઠા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. અનુકૂળ દેખાતા નિમિત્તથી મને લાભ થાય છે એમ માનીને અજ્ઞાની પરદ્રવ્યમય થાય છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની
* દુર્વાસનાથી (-કુનયની વાસનાથી) વાસિત થયો થકો,
૨. * આત્માને સર્વદ્રવ્યમય માનીને,
* (પરદ્રવ્યોમાં) સ્વદ્રવ્યના ભ્રમથી પરદ્રવ્યોમાં વિશ્રામ કરે છે; અને

[B. પરદ્રવ્યથી મારામાં કાંઈ થાય નહિ એમ માનીને જ્ઞાની પોતામાં રહે છે :]

૧. * સ્યાદ્વાદી તો, સમસ્ત વસ્તુઓમાં પરદ્રવ્યસ્વરૂપે નાસ્તિત્વ
* જાણતો થકો, જેનો શુદ્ધજ્ઞાનમહિમા નિર્મળ છે
૨. * એવો વર્તતો થકો, સ્વદ્રવ્યનો જ આશ્રય કરે છે.
* [આ રીતે આચાર્યશ્રીએ પરદ્રવ્યથી નાસ્તિત્વનો ભંગ કહ્યો.]

કળશામૃત :-

[A. અનુકૂળ દેખાતા નિમિત્તથી મને લાભ થાય છે એમ માનીને અજ્ઞાની પરદ્રવ્યમય થાય છે :]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે-
કુનય તણી દુર્વાસનાથી તેહ વાસિત થઈ અરે;
૨. * નિજ આત્માને સર્વદ્રવ્યમયી [ખરેખર] માનીને,
પરદ્રવ્યમાં નિજદ્રવ્યના ભ્રમથી વિરામ કરે અને

[B. પરદ્રવ્યથી મારામાં કાંઈ થાય નહિ એમ માનીને જ્ઞાની પોતામાં રહે છે :]

૧. * સ્યાદ્વાદી તો, સહુ વસ્તુમાં પરદ્રવ્યરૂપ નાસ્તિત્વનો
અનુભવ કરંતો, શુદ્ધ નિર્મળ છે મહિમા જ્ઞાનનો;
 ૨. * એવો અહો તે વર્તતો આશ્રય કરે જ સ્વદ્રવ્યનો;
[પરદ્રવ્યથી નાસ્તિત્વનો રે ભંગ આ રીતે કહ્યો.]
- * આ પ્રમાણે પરદ્રવ્ય-અપેક્ષાથી નાસ્તિત્વનો [છઠ્ઠો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૫૪

ઉત્થાનિકા :- (હવે સાતમા ભંગનું કળશરૂપ કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. પરક્ષેત્ર અનુકૂળ હોય તો મને ઠીક રહે છે એમ માનીને અજ્ઞાની પોતાનો નાશ કરે છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* ભિન્ન ક્ષેત્રમાં રહેલા જ્ઞેયપદાર્થોમાં
૨. * જે જ્ઞેયજ્ઞાયકસંબંધરૂપ
* નિશ્ચિત વ્યાપાર તેમાં પ્રવર્તતો થકો, આત્માને
૩. * સમસ્તપણે બહાર (પરક્ષેત્રમાં) પડતો દેખીને
* (-સ્વક્ષેત્રથી આત્માનું અસ્તિત્વ નહિ માનીને)
૪. * સદા નાશ પામે છે;
* [એકાંતવાદી અજ્ઞાની આ રીતે કદી આત્મપ્રાપ્તિ કરતો નથી.]

[B. પરક્ષેત્રને હું મારામાં રહીને જાણું એવો મારો સ્વભાવ છે એમ ધર્મી માને છે :]

૧. * અને સ્યાદ્વાદનો જાણનાર તો, સ્વક્ષેત્રથી અસ્તિપણાને લીધે
* જેનો વેગ રોકાયેલો છે એવો થયો થકો (અર્થાત્ સ્વક્ષેત્રમાં વર્તતો થકો,) આત્મામાં જ
આકારરૂપ
૨. * થયેલાં જ્ઞેયોમાં નિશ્ચિત વ્યાપારની
* શક્તિવાળો થઈને, ટકે છે—જીવે છે (-નષ્ટ થતો નથી).

કળશામૃત :-

[A. પરક્ષેત્ર અનુકૂળ હોય તો મને ઠીક રહે એમ માનીને અજ્ઞાની પોતાનો નાશ કરે છે :]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે-
છે ભિન્ન ક્ષેત્ર મહીં રહેલા સર્વ જ્ઞેય પદાર્થ જે;
૨. * તેઓ મહીં છે જ્ઞેયજ્ઞાયકબંધનો* વ્યાપાર જે
નિશ્ચિતપણે, તેમાં પ્રવર્તન તે કરતો, આત્મને
૩. * સમસ્ત રીતે બાહ્ય એવા ક્ષેત્રમાં પડતો અરે
દેખી-સ્વક્ષેત્રથી આત્મના અસ્તિત્વને નહિ માનીને;
૪. * તે નાશ પામે છે [અરે અજ્ઞાની મિથ્યાદ્રષ્ટિ એ;]
[એકાંતવાદી આ રીતે કદી આત્મપ્રાપ્તિ નવ કરે.]

* જ્ઞેયજ્ઞાયકબંધ = જ્ઞેયજ્ઞાયકસંબંધ

[B. પરક્ષેત્રને હું મારામાં રહીને જાણું એવો મારો સ્વભાવ છે એમ ધર્મી માને છે :]

૧. * પણ જ્ઞાની તો નિજ ક્ષેત્રના અસ્તિપણાને કારણે
નિજક્ષેત્રમાં વર્તન કરતો આત્મ આકારે ખરે;
૨. * થયેલ એવા જ્ઞેયમાં વ્યાપારનો નિશ્ચિતપણે,
થઈ શક્તિવાન ટકે—જીવે છે, નષ્ટ ના કદી થાય છે.
* આ પ્રમાણે સ્વક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસ્તિત્વનો [સાતમો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-રૂપ

ઉત્થાનિકા :- (હવે આઠમા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. પરક્ષેત્રમાં રહેલા પદાર્થોને છોડતી વખતે અજ્ઞાની તે સંબંધી જ્ઞાનાકારોને પણ છોડી દે છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ સર્વથા એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* સ્વક્ષેત્રમાં રહેવા માટે જુદા જુદા
૨. * પરક્ષેત્રમાં રહેલા જ્ઞેયપદાર્થોને છોડવાથી [-છોડતી વખતે]
* જ્ઞેય પદાર્થોની સાથે ચૈતન્યના
૩. * આકારોને પણ વમી નાખતો થકો (અર્થાત્ જ્ઞેય પદાર્થોના
* નિમિત્તે ચૈતન્યમાં જે આકારો થાય છે
૪. * તેમને પણ છોડી દેતો થકો) તુચ્છ થઈને નાશ
* પામે છે;

[B. પરક્ષેત્રમાં પોતાની નાસ્તિ જાણતો થકો સ્યાદ્વાદી પોતાના જ્ઞાનાકારોને છોડતો નથી :]

૧. * અને સ્યાદ્વાદી તો સ્વક્ષેત્રમાં રહેતો,
* પરક્ષેત્રમાં પોતાનું નાસ્તિત્વ જાણતો થકો,
૨. * (પરક્ષેત્રમાં રહેલા) જ્ઞેયપદાર્થોને છોડતાં છતાં
* તે પરપદાર્થોમાંથી ચૈતન્યના આકારોને ખેંચતો હોવાથી (અર્થાત્ જ્ઞેય પદાર્થોના નિમિત્તે થતા
૩. * ચૈતન્યના આકારોને છોડતો નહિ હોવાથી)
* [તે સ્યાદ્વાદી જ્ઞાની કદી] તુચ્છતા પામતો નથી.

કળશામૃત :-

[A. પરક્ષેત્રમાં રહેલા પદાર્થોને છોડતી વખતે અજ્ઞાની તે સંબંધી જ્ઞાનાકારોને પણ છોડી દે છે :]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની આ-
નિજક્ષેત્રમાં જ નિવાસ કરવા કાજ રે જુદા જુદા;
૨. * પરક્ષેત્રમાં જ રહેલ જ્ઞેય પદાર્થ સર્વે છોડતાં,
તે સર્વ જ્ઞેયપદાર્થની સાથે અહો ચૈતન્યના;
૩. * આકાર પણ વમતો થકો (અર્થાત્ જ્ઞેય પદાર્થના
નિમિત્તથી ચૈતન્યમાં આકાર રે જેઓ થતા;
૪. * તે સર્વને પણ છોડી દેતો) તુચ્છ થઈને નાશને,
પામે અહો છે આ રીતે અજ્ઞાની એકાંતી અરે!

[B. પરક્ષેત્રમાં પોતાની નાસ્તિ જાણતો થકો સ્યાદ્વાદી પોતાના જ્ઞાનાકારોને છોડતો નથી :]

૧. * ને સ્યાદ્વાદી તો અહો નિજ ક્ષેત્રમાં રહેતો થકો,
પરક્ષેત્રમાં નાસ્તિત્વ નિજનું જાણીને તે તો અહો!
 ૨. * (પરક્ષેત્રમાં સ્થિત) જ્ઞેય સર્વ પદાર્થને છોડે છતાં,
તે સર્વ જ્ઞેય પદાર્થના નિમિત્તથી જૈઓ થતાં;
 ૩. * આકાર ચેતનના અહા નહિ છોડતો તે હોઈને,
નથી તુચ્છતાને પામતો [કદી સ્યાદ્વાદી જ્ઞાની એ.]
- * આ પ્રમાણે પરક્ષેત્રની અપેક્ષાએ નાસ્તિત્વનો [આઠમો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૫૬

ઉત્થાનિકા :- (હવે નવમા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. અજ્ઞાની પરકાળથી (-પરના કારણે) પોતાના સ્વકાળની (-પોતાની પર્યાયની) ઉત્પત્તિ માને છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ [સર્વથા] એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* પૂર્વાભિત જ્ઞેય પદાર્થોના નાશ સમયે
૨. * જ્ઞાનનો પણ નાશ જાણતો થકો,
* એ રીતે જ્ઞાનને કાંઈપણ (વસ્તુ) નહિ જાણતો થકો
૩. * (અર્થાત્ જ્ઞાનવસ્તુનું અસ્તિત્વ જ નહિ માનતો થકો),
* અત્યંત તુચ્છ થયો થકો નાશ પામે છે;

[B. જ્ઞાની પોતાની પર્યાય પોતાના ત્રિકાળીના અવલંબનથી ઉત્પન્ન થઈ છે એમ જાણે છે :]

૧. * અને સ્યાદ્વાદનો જાણનાર તો
* આત્માનું નિજ કાળથી અસ્તિત્વ જાણતો થકો,
૨. * બાહ્ય વસ્તુઓ વારંવાર થઈને નાશ પામતાં છતાં પણ
* પોતે પૂર્ણ રહે છે, [કદીયે નાશ પામતો નથી.]

કળશામૃત :-

[A. અજ્ઞાની પરકાળથી (-પરના કારણે) પોતાના સ્વકાળની (-પોતાની પર્યાયની) ઉત્પત્તિ માને છે :]

૧. * છે [સર્વથા] એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે-
તે પૂર્ણ આલંબિત જ્ઞેય પદાર્થ નાશ થતાં અરે;
૨. * રે જ્ઞાનનો પણ નાશ તે સમયે જ જાણીને ખરે,
એ રીત જ્ઞાન નથી કાંઈપણ (વસ્તુ) એવું જાણીને;
૩. * (અર્થાત્ વસ્તુજ્ઞાનના અસ્તિત્વને નહિ માનીને,
અત્યંત તુચ્છ થયો થકો રે નાશ પામે છે ખરે;

[B. જ્ઞાની પોતાની પર્યાય પોતાના ત્રિકાળીના અવલંબનથી ઉત્પન્ન થઈ છે એમ જાણે છે :]

૧. * ને સ્યાદ્વાદ તણો અહો છે જાણનારો તેહ તો,
આત્મા તણું નિજ કાળથી અસ્તિત્વ જાણીને અહો;
૨. * સહુ વસ્તુ વારંવાર થઈને નાશ પામે પણ છતાં,
પોતે રહે છે પૂર્ણ, [નાશ ન પામતો કદીયે અહા!]
- * આ પ્રમાણે સ્વકાળ—અપેક્ષાએ અસ્તિત્વનો [નવમો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૫૭

ઉત્થાનિકા :- (હવે દસમા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. પરપદાર્થના અવલંબનથી જ જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ જાણતો અજ્ઞાની પરજ્ઞેયોમાં ભમે છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ અજ્ઞાની [સર્વથા] એકાંતવાદી,
* જ્ઞેય પદાર્થોના આલંબન કાળે જ
૨. * જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ જાણતો થકો, બાહ્ય
* જ્ઞેયોના આલંબનની લાલસાવાળા
૩. * ચિત્તથી (બહાર) ભમતો થકો
* [તે અજ્ઞાની એકાંતવાદી] નાશ પામે છે;

[B. પોતાના કાળથી જ પોતાનું અસ્તિત્વ જાણતો જ્ઞાની સ્વભાવમાં ટકે છે :]

૧. * અને સ્યાદ્વાદનો જાણનાર તો
* પરકાળથી આત્માનું નાસ્તિત્વ જાણતો થકો,
૨. * આત્મામાં દ્રઢપણે રહેલા નિત્ય સહજ જ્ઞાનના
* એક પુંજરૂપ વર્તતો થકો ટકે છે—નષ્ટ થતો નથી.

કળશામૃત :-

[A. પર પદાર્થના અવલંબનથી જ જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ જાણતો અજ્ઞાની પરજ્ઞેયોમાં ભમે છે :]

૧. * છે સર્વથા એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે-
[બસ માત્ર] 'જ્ઞેય પદાર્થના આશ્રય તણા કાળે ખરે;
૨. * [નિજ] જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ છે'—ત્યમ જાણીને જે બાહ્ય છે
એ જ્ઞેયના, આશ્રય તણી તે લાલસાવાળા ખરે;
૩. * રે ચિત્તથી [બસ] બાહ્યમાં જ ભ્રમણ કરતો તે અરે
અજ્ઞાની, પામે નાશને છે સર્વથા એકાંતી તે.

[B. પોતાના કાળથી જ પોતાનું અસ્તિત્વ જાણતો જ્ઞાની સ્વભાવમાં ટકે છે :]

૧. * ને સ્યાદ્વાદ તણો અહો છે જાણનારો તેહ તો,
પરકાળથી આત્મા તણા નાસ્તિત્વને તે જાણતો;
૨. * આત્મા મહીં નિશ્ચળપણે સ્થિત નિત્ય નિર્મળ જ્ઞાનના
બસ પુંજરૂપે વર્તતો, ટકતો—ન નષ્ટ થતો કદા.

* આ પ્રમાણે પરકાળ-અપેક્ષાએ નાસ્તિત્વનો [દસમો] ભંગ કહ્યો.

કલશ-૨૫૮

ઉત્થાનિકા :- (હવે અગિયારમા ભંગના કલશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. એકાંતવાદી અજ્ઞાની પરભાવોના ભવનને પોતાનું જ માને છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ [સર્વથા] એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* પરભાવોના ભવન*ને જ જાણતો હોવાથી,
૨. * (એ રીતે પરભાવોથી જ પોતાનું અસ્તિત્વ માનતો હોવાથી) સદાય
* બાહ્ય વસ્તુઓમાં વિશ્રામ કરતો થકો,
૩. * (પોતાના) સ્વભાવના મહિમામાં અત્યંત નિશ્ચેતન (જડ)
* વર્તતો થકો, નાશ પામે છે;

* ભવન = અસ્તિત્વ; પરિણમન.

[B. સ્યાદ્વાદી તો જ્ઞેયાકાર જ્ઞાનને પરભાવનું નહિ પરંતુ પોતાનું અસ્તિત્વ માને છે :]

૧. * અને સ્યાદ્વાદી તો (પોતાના) નિયત સ્વભાવના
* ભવનસ્વરૂપ જ્ઞાનને લીધે સર્વથા (-સર્વ પરભાવોથી)
૨. * ભિન્ન વર્તતો થકો, જેણે સહજ સ્વભાવનું
* પ્રતીતિરૂપ જાણપણું સ્પષ્ટ-પ્રત્યક્ષ-અનુભવરૂપ
૩. * કર્યું છે એવો થયો થકો, નાશ પામતો નથી.
* [આ રીતે સ્વભાવથી અસ્તિત્વનો ભંગ કહ્યો.]

કલશામૃત :-

[A. એકાંતવાદી અજ્ઞાની પરભાવોના ભવનને પોતાનું જ માને છે :]

૧. * છે [સર્વથા] એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની જે-
પરભાવના પરિણામ માત્ર જ જાણતો હોવાથી તે;
૨. * (આ રીતે પરભાવો થકી અસ્તિત્વ નિજનું માનતો
હોવાથી,) તે વિશ્રામ કરતો બાહ્ય વસ્તુમાં અહો;
૩. * (નિજના) સ્વભાવ તણા મહિમામાં અતિશય જડપણે,
વર્તન કરતો નાશ પામે છે [સદા અજ્ઞાની તે;]

[B. સ્થાદ્વાદી તો જ્ઞેયાકાર જ્ઞાનને પરભાવનું નહિ પરંતુ પોતાનું અસ્તિત્વ માને છે :]

૧. * ને સ્થાદ્વાદી તો અહો (નિજના જ) નિયત સ્વભાવથી,
રે ભવનસ્વરૂપ જ જ્ઞાનને લીધે સહુ પરભાવથી;
 ૨. * [અત્યંત] ભિન્ન પ્રવર્તતો જેણે [જ] સહજ સ્વભાવનું,
પ્રતીતિરૂપે રે સ્પષ્ટ ને અનુભવસ્વરૂપ જાણનપણું;
 ૩. * કર્યું છે અહો એવો થયેલો નાશ ના કદી પામતો,
[આ રીત ભંગ કહ્યો અહો નિજભાવથી અસ્તિત્વનો.]
- * આ પ્રમાણે સ્વ-ભાવની (પોતાના ભાવની) અપેક્ષાથી અસ્તિત્વનો [અગિયારમો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૫૯

ઉત્થાનિકા :- (હવે બારમા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. અજ્ઞાની પોતાને સર્વ પરજ્ઞેયોના ભાવરૂપ માને છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ અજ્ઞાની [સર્વથા] એકાંતવાદી,
* સર્વ ભાવોરૂપ ભવનનો
૨. * આત્મામાં અધ્યાસ કરીને (અર્થાત્
* સર્વ જ્ઞેય પદાર્થોના ભાવોરૂપે [મારો] આત્મા છે
૩. * એમ માનીને) શુદ્ધ સ્વભાવથી ચ્યુત થયો થકો,
* કોઈ પરભાવને બાકી રાખ્યા વિના
૪. * સર્વ પરભાવોમાં સ્વચ્છંદતાથી
* નિર્ભયપણે (નિ:શંકપણે) કીડા કરે છે અને

[B. જ્ઞાની પોતાના શુદ્ધસ્વભાવને પરભાવોથી ભિન્ન અનુભવે છે :]

૧. * સ્યાદ્વાદી તો પોતાના સ્વભાવમાં અત્યંત આરૂઢ થયો થકો,
* પરભાવોરૂપ ભવનના અભાવની દ્રષ્ટિને લીધે
૨. * (અર્થાત્ આત્મા પરદ્રવ્યોના ભાવોરૂપે નથી-
* એમ દેખાતો હોવાથી) [ધર્મી સદા]
૩. * નિષ્કંપ વર્તતો થકો, શુદ્ધ જ વિરાજે છે.
* [આચાર્યશ્રીએ આ રીતે પરભાવથી નાસ્તિત્વનો ભંગ કહ્યો.]

કળશામૃત :-

[A. અજ્ઞાની પોતાને સર્વ પરજ્ઞેયોના ભાવરૂપ માને છે :]

૧. * છે [સર્વથા] એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની આ-
તે સર્વ [પર] ભાવોરૂપે છે ભવન [જ્ઞેયોનું] અહા;
૨. * તેનો અહો નિજ આત્મમાં અધ્યાસ કરીને (એટલે
કે સર્વ જ્ઞેયપદાર્થના ભાવોરૂપે મુજ આત્મ છે;
૩. * ત્યમ માનીને) નિજ શુદ્ધ ભાવથી* તેહ ચ્યુત થયો થકો,
રે કોઈ પણ પરભાવને નહિ શેષ રાખીને અહો;
૪. * બસ સર્વ પરભાવો મહીં સ્વચ્છંદતાથી જે ખરે
નિર્ભયપણે (નિ:શંકરૂપ) કીડા કરે છે તે અને

[B. જ્ઞાની પોતાના શુદ્ધસ્વભાવને પરભાવોથી ભિન્ન અનુભવે છે :]

૧. * સ્યાદ્વાદી તો નિજભાવમાં** અત્યંત થઈ આરૂઢ ને
પરભાવરૂપે ભવનની જ અભાવ-દ્રષ્ટિ હોઈને;
૨. * (અર્થાત્ પરદ્રવ્યો તણા ભાવોરૂપે નથી આતમા,
-તે દેખતો રે એમ હોવાથી) અહો ધર્મી સદા;
૩. * નિષ્કંપ રીત પ્રવર્તતો તે શુદ્ધ વિરાજે અહો,
[પરભાવથી નાસ્તિત્વનો આ ભંગ શ્રીમુનિએ કહ્યો.]

* ભાવ = સ્વભાવ

** નિજભાવમાં = પોતાના સ્વભાવમાં

* આ પ્રમાણે પરભાવની અપેક્ષાથી નાસ્તિત્વનો [બારમો] ભંગ કહ્યો.

કળશ-૨૬૦

ઉત્થાનિકા :- (હવે તેરમા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-)

શ્લોકાર્થ :-

[A. અજ્ઞાની પોતાને પોતાની ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પર્યાયપણે માને છે :]

૧. * પશુ અર્થાત્ [સર્વથા] એકાંતવાદી અજ્ઞાની,
* ઉત્પાદ-વ્યયથી લક્ષિત એવા
૨. * જે વહેતા (-પરિણમતા) જ્ઞાનના અંશો તે-રૂપ
* અનેકાત્મકપણા વડે જ (આત્માનો) નિર્ણય
૩. * અર્થાત્ જ્ઞાન કરતો થકો, ક્ષણભંગ*ના સંગમાં
* પડેલો, બાહુલ્યપણે નાશ પામે છે;

[B. સ્યાદ્વાદી તો પોતાને પોતાથી જ નિત્ય-ઉદિતરૂપ અનુભવે છે :]

૧. * અને સ્યાદ્વાદી તો ચૈતન્યાત્મકપણા વડે
* ચૈતન્યવસ્તુને નિત્ય-ઉદિત અનુભવતો થકો,
૨. * ટંકોટ્કીર્ણધનસ્વભાવ (-ટંકોટ્કીર્ણપિંડરૂપ સ્વભાવ) જેનો
* મહિમા છે એવા જ્ઞાનરૂપ વર્તતો,
૩. * [નિત્યાત્માને માનતો થકો] જીવે છે.
* [આ રીતે આચાર્યશ્રીએ 'નિત્યત્વ'નો તેરમો ભંગ કહ્યો.]

કળશામૃત :-

[A. અજ્ઞાની પોતાને પોતાની ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પર્યાયપણે માને છે :]

૧. * છે [સર્વથા] એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની આ-
ઉત્પાદ-વ્યયથી જેહ છે લક્ષિત એવા જ્ઞાનના;
૨. * વહેતા (-પ્રણમતા) જ્ઞાનના અંશોરૂપે છે જે સદા,
એવા અનેકાત્મકપણાથી આત્માનો નિર્ણય અહા;
૩. * અર્થાત્ એવો જાણતો, ક્ષણભંગ*ના સંગે અરે
પડતો, ખરે તે પામતો બાહુલ્યરૂપે નાશને;

[B. સ્થાદ્વાદી તો પોતાને નિત્ય-ઉદિતરૂપ અનુભવે છે :]

૧. * ને સ્થાદ્વાદી તો અહો ચૈતન્ય આત્મકતા વડે
અનુભવ કરંતો નિત્ય એવી ઉદિત ચેતનવસ્તુને
૨. * ટંકોત્કીર્ણરૂપે અહો ઘનપિંડ જેહ સ્વભાવનો
મહિમા અહો અત્યંત છે એ જ્ઞાનરૂપે વર્તતો
૩. * [નિત્યાતમાને માનીને] જીવે અહો તે જ્ઞાની છે
[આ રીત ભંગ કહ્યો અહો 'નિત્યત્વ'નો શ્રીમુનિવરે.]

* આ પ્રમાણે નિત્યત્વનો [તેરમો] ભંગ કહ્યો.

* ક્ષણભંગ = ક્ષણે ક્ષણે થતો નાશ; ક્ષણભંગુરતા; અનિત્યતા

કળશ-૨૬૧

ઉત્થાનિકા :- (હવે ચૌદમા ભંગના કળશરૂપે કાવ્ય કહેવામાં આવે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

[A. એકાંતવાદી અજ્ઞાની અથવા નિશ્ચયાભાસી જૈન આત્માને સર્વથા નિત્ય જ માને છે.]

૧. * પશુ અર્થાત્ [સર્વથા] એકાંતવાદી અજ્ઞાની,

* ટંકોત્કીર્ણ વિશુદ્ધ જ્ઞાનના ફેલાવરૂપ

૨. * એક-આકાર (સર્વથા

* નિત્ય) આત્મતત્ત્વની આશાથી, ઊછળતી

૩. * નિર્મળ ચૈતન્યપરિણતિથી જુદું કાંઈક

* (આત્મતત્ત્વને) ઈચ્છે છે

૪. * (પરંતુ એવું કોઈ આત્મતત્ત્વ છે નહિ,)

* [તેથી એકાંતવાદીની માન્યતા મિથ્યા ઠરે છે;]

[B. જ્ઞાન દ્રવ્યે નિત્ય છે તોપણ પર્યાયથી અનિત્ય પણ છે—એમ જ્ઞાની માને છે :]

૧. * અને સ્થાદ્વાદી તો, ચૈતન્યવસ્તુની વૃત્તિના

* (-પરિણતિના, પર્યાયના) ક્રમ દ્વારા તેની

૨. * અનિત્યતાને અનુભવતો થકો, નિત્ય

* એવા જ્ઞાનને અનિત્યતાથી વ્યાપ્ત

૩. * છતાં ઉજ્જ્વળ (-નિર્મળ) માને છે—અનુભવે છે.

* [આ રીતે નિત્ય આત્માને માનતો થકો જ્ઞાની પર્યાયનો અનુભવ કરે છે.]

કળશામૃત :-

[A. એકાંતવાદી અજ્ઞાની અથવા નિશ્ચયાભાસી જૈન આત્માને સર્વથા નિત્ય જ માને છે :]

૧. * છે [સર્વથા] એકાંતવાદી પશુ અરે અજ્ઞાની આ,

ટંકોત્કીર્ણ વિશુદ્ધ જ્ઞાન તણા અહા ફેલાવના-

૨. * રૂપે અહો છે એક આકાકારમાત્ર જ (સર્વથા

[બસ] નિત્ય) આત્મતત્ત્વની આશાથી, જે ઊછળે અહા;

૩. * નિર્મળ અહો ચૈતન્યપરિણતિથી જુદા એવા અરે,

રે આત્મતત્ત્વ તણી અહો [એકાંતથી] ઈચ્છા કરે!

૪. * (કિંતુ કદી ના એવું કોઈ આત્મતત્ત્વ જ છે ખરે,)

[તેથી અહો એકાંતવાદી માન્યતા મિથ્યા ઠરે;]

[B. જ્ઞાન દ્રવ્યે નિત્ય છે તોપણ પર્યાયથી અનિત્ય પણ છે—એમ જ્ઞાની માને છે :]

૧. * ને સ્થાદ્વાદી તો અહો ચૈતન્યની વૃત્તિ તણા,
(-પર્યાય કે પરિણતિ તણા-) ક્રમથી થતી તેની સદા;
૨. * અનિયતતાનું અનુભવન કરતો થકો, જે નિત્ય છે,
એ જ્ઞાનને કે જે ભલે અનિત્યતાથી વ્યાપ્ત છે;
૩. * તોપણ અહો ઉજ્જ્વળપણે—નિર્મળપણે અનુભવ કરે,
[નિત્યાતમાને માનીને પર્યાયને તે અનુભવે.]

* અનિયતતા = અનિત્યતા

* આ પ્રમાણે 'અનિત્યત્વ'નો [ચૌદમો] ભંગ કહ્યો.

કલશ-૨૬૨

ઉત્થાનિકા :-પૂર્વોક્ત રીતે અનેકાંત, અજ્ઞાનથી મૂઢ થયેલા જીવોને જ્ઞાનમાત્ર આત્મતત્ત્વ પ્રસિદ્ધ કરી દે છે—સમજાવી દે છે' આવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહેવામાં આવે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આ રીતે અનેકાંત અર્થાત્ સ્યાદ્વાદ
* અજ્ઞાનમૂઢ પ્રાણીઓને
૨. * જ્ઞાનમાત્ર આત્મતત્ત્વ પ્રસિદ્ધ કરતો
* સ્વયમેવ અનુભવાય છે.

કલશામૃત :-

૧. * 'નેકાંત અથવા સ્યાદ્વાદ [કહો અહો તે] આ રીતે,
અજ્ઞાનમૂઢ [એકાંતવાદી જેહ છે તે] પ્રાણીને;
૨. * [નિજ] જ્ઞાનમાત્ર જ આત્મતત્ત્વ તણી પ્રસિદ્ધિ કરાવતો,
સ્વયમેવ [-આપોઆપ બસ] અનુભવ મહીં આવે અહો!

કલશ-૨૬૩

ઉત્થાનિકા :- ‘પૂર્વોક્ત રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ અનેકાંતમય હોવાથી અનેકાંત અર્થાત્ સ્યાદ્વાદ સિદ્ધ થયો’ એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહેવામાં આવે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આ રીતે અનેકાંત—કે જે જિનદેવનું અલંઘ્ય
* (કોઈથી તોડી ન શકાય એવું) શાસન છે તે
૨. * વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપની
* વ્યવસ્થિતિ (વ્યવસ્થા) વડે પોતે પોતાને સ્થાપિત કરતો થકો
૩. * સ્થિત થયો—નિશ્ચિત ઠર્યો—સિદ્ધ થયો.
* [‘માટે હે નિપુણ પુરુષો! સારી રીતે વિચાર કરી પ્રત્યક્ષ અનુમાન—પ્રમાણથી અનુભવ કરી જુઓ.’]

કલશામૃત :-

૧. * અલંઘ્ય છે ‘નેકાંત જે જિનદેવનું શાસન ખરે,
(ને તેહ શાસન કોઈથી કદીયે ન તોડી શકાય છે;)
૨. * આ રીતે તે ‘નેકાંત વસ્તુ તણા યથાર્થ સ્વરૂપને,
વ્યવસ્થિતિથી જ સ્વયં સ્વયંની સ્થાપીને [મુનિવર કહે;]
૩. * નિશ્ચિત ઠર્યો—ને સ્થિત થયો—ને સિદ્ધ આ રીતે થયો;]
[તેથી અહો હે નિપુણ પુરુષો! આત્મનો અનુભવ કરો.]

B. ૪૭ શક્તિઓ

ઉપોદ્ઘાત

[પ્રશ્નોત્તર નં. ૧ : અનેકાંતમય આત્માને જ્ઞાનમાત્ર કેમ કહેવામાં આવે છે?]

ટીકામૃત :- (દોહરા)

પ્રશ્ન : * અનેક ધર્મ સહિત છે [આત્મા ગુણનું ધામ,]
તોપણ તેને ક્યમ કહે 'જ્ઞાનમાત્ર છે આત્મ?'

ઉત્તર :

૧. * જ્ઞાન અસાધારણ અહો ગુણ છે આત્મામાંય,
તેથી લક્ષણ આત્મનું જ્ઞાન જ છે કહેવાય;
૨. * લક્ષણની સિદ્ધિ* વડે લક્ષ્ય-પ્રસિદ્ધિ* થાય,
તેથી સિદ્ધિ* આત્મની જ્ઞાન-સિદ્ધિ*થી થાય.

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

પ્રશ્ન : આત્મા અનેકાંતમય હોવા છતાં પણ અહીં તેનો જ્ઞાનમાત્રપણે કેમ વ્યપદેશ કરવામાં આવે છે?
(આત્મા અનંત ધર્મોવાળો હોવા છતાં તેને જ્ઞાનમાત્રપણે કેમ કહેવામાં આવે છે? જ્ઞાનમાત્ર
કહેવાથી તો અન્ય ધર્મોનો નિષેધ સમજાય છે.)

ઉત્તર :

૧. * આત્માનું જ્ઞાન લક્ષણ છે, કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો અસાધારણ ગુણ છે (-અન્ય દ્રવ્યોમાં
જ્ઞાનગુણ નથી).
૨. * લક્ષણની પ્રસિદ્ધિ વડે લક્ષ્યની પ્રસિદ્ધિ કરવા માટે આત્માનો જ્ઞાનમાત્રપણે વ્યપદેશ કરવામાં
આવે છે. માટે જ્ઞાનની પ્રસિદ્ધિ વડે તેને લક્ષ્યની-આત્માની પ્રસિદ્ધિ થાય છે.

[પ્રશ્નોત્તર નં. ૨ : અજ્ઞાનીને લક્ષણની પ્રસિદ્ધિ વડે લક્ષ્યની પ્રસિદ્ધિ થાય છે :]

ટીકામૃત :-

પ્રશ્ન : * લક્ષણની સિદ્ધિ થકી હેતુ ક્યો સધાય?
સીધી જ લક્ષ્ય-પ્રસિદ્ધિ ક્યમ કરતા નથી [ગુરુ આપ?]

ઉત્તર : * લક્ષણને જાણે નહીં, તેહ ન જાણે લક્ષ્ય,
લક્ષણની સિદ્ધિ થતાં લક્ષ્ય થતું પ્રત્યક્ષ.

* સિદ્ધિ = પ્રસિદ્ધિ.

ટીકા :-

પ્રશ્ન : એ લક્ષણની પ્રસિદ્ધિથી શું પ્રયોજન છે? માત્ર લક્ષ્ય જ પ્રસાધ્ય અર્થાત્ પ્રસિદ્ધિ કરવાયોગ્ય છે.

(માટે લક્ષણને પ્રસિદ્ધ કર્યા વિના માત્ર લક્ષ્યને જ—આત્માને જ—પ્રસિદ્ધ કેમ કરતા નથી?

ઉત્તર : જેને લક્ષણ અપ્રસિદ્ધ હોય તેને (અર્થાત્ જે લક્ષણને જાણતો નથી એવા અજ્ઞાનીજનને) લક્ષ્યની પ્રસિદ્ધિ થતી નથી. જેને લક્ષણ પ્રસિદ્ધ થાય તેને જ લક્ષ્યની પ્રસિદ્ધિ થાય છે. (માટે અજ્ઞાનીને પહેલાં લક્ષણ બતાવીએ ત્યારે તે લક્ષ્યને ગ્રહણ કરી શકે છે.)

[પ્રશ્નોત્તર નં. ૩ : જ્ઞાન લક્ષણથી ભિન્ન એવું કોઈ આત્મદ્રવ્ય લક્ષ્ય નથી :]

ટીકામૃત :-

પ્રશ્ન : * એવું ક્યું તે લક્ષ્ય છે કે જે ભિન્ન જણાય,
જ્ઞાન તણી સિદ્ધિ વડે, જ્ઞાનથી [હે મુનિરાય?]

ઉત્તર : * દ્રવ્યપણે છે જ્ઞાન ને આત્મા એક અભેદ,
તેથી જુદું જ્ઞાનથી કોઈ ન લક્ષ્ય કહેલ.

ટીકા :-

પ્રશ્ન : ક્યું તે લક્ષ્ય છે કે જે જ્ઞાનની પ્રસિદ્ધિ વડે તેનાથી (-જ્ઞાનથી) ભિન્ન પ્રસિદ્ધ થાય છે?

ઉત્તર : જ્ઞાનથી ભિન્ન લક્ષ્ય નથી કારણ કે જ્ઞાન ને આત્માને દ્રવ્યપણે અભેદ છે.

[પ્રશ્નોત્તર નં. ૪ : હવે શ્રીગુરુ લક્ષણ-લક્ષ્યનો વિભાગ કરવાનું કારણ સમજાવે છે :]

ટીકામૃત :-

પ્રશ્ન : * તો પછી શા માટે કર્યો લક્ષણ-લક્ષ્ય વિભાગ?
[સમજાવો શ્રી સદ્ગુરુ કટુણા કરી અપાર.]

ઉત્તર :-

- ૧ * પ્રસિદ્ધત્વ અને અહો પ્રસાધ્યમાનત્વ*—
તેના કારણથી કર્યો ભેદ લક્ષ્ય-લક્ષણ;
- ૨ * સંવેદનથી સિદ્ધ છે જ્ઞાન જગતને સર્વ,
તેના અવિનાભૂત છે ધર્મ અનંત અનંત;
૩. * એવા સમૂહરૂપે અહો છે આ આત્મા જેહ,
જ્ઞાન તણા લક્ષણ વડે પ્રસિદ્ધ થાતો તેહ.
૪. * માટે જ્ઞાન જ માત્રમાં અચલિત દ્રષ્ટિ વડે જ,
ક્રમ-અક્રમરૂપ વર્તતો તદ્ અવિનાભૂત જેહ;
૫. * અનંતધર્મસમૂહ તે લક્ષિત થાતો જેહ,
સઘળો એક જ છે અહો આતમદ્રવ્ય અભેદ.

* પ્રસાધ્યમાન = પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતું હોય તે. (જ્ઞાન પ્રસિદ્ધ છે અને આત્મા પ્રસાધ્યમાન છે.)

ટીકા :-

પ્રશ્ન : તો પછી લક્ષણ અને લક્ષ્યનો વિભાગ શા માટે કરવામાં આવ્યો?

ઉત્તર :-

- ૧ * પ્રસિદ્ધત્વ અને પ્રસાધ્યમાનત્વને લીધે લક્ષણ અને લક્ષ્યનો વિભાગ કરવામાં આવ્યો છે.
- ૨ * જ્ઞાન પ્રસિદ્ધ છે, કારણ કે જ્ઞાનમાત્રને સ્વસંવેદનથી સિદ્ધપણું છે. (અર્થાત્ જ્ઞાન સર્વપ્રાણીઓને સ્વસંવેદનરૂપ અનુભવમાં આવે છે); તે પ્રસિદ્ધ એવા જ્ઞાન વડે પ્રસાધ્યમાન, તદ્-અવિનાભૂત (-જ્ઞાનની સાથે અવિનાભાવી સંબંધવાળા) અનંત ધર્મોના સમુદાયરૂપ મૂર્તિ આત્મા છે.
૩. * (જ્ઞાન પ્રસિદ્ધ છે; અને જ્ઞાન સાથે જેમનો અવિનાભાવી સંબંધ છે એવા અનંત ધર્મોના સમુદાયસ્વરૂપ આત્મા તે જ્ઞાન વડે પ્રસાધ્યમાન છે.)
૪. * માટે જ્ઞાનમાત્રમાં અચલિતપણે સ્થાપેલી દ્રષ્ટિ વડે, ક્રમરૂપ અને અક્રમરૂપ પ્રવર્તતો, તદ્-અવિનાભૂત (-જ્ઞાનની સાથે અવિનાભાવી સંબંધવાળો)
૫. * અનંતધર્મસમૂહ જે કાંઈ જેવડો લક્ષિત થાય છે, તે સઘળોય ખરેખર એક આત્મા છે.
* આ કારણે જ અહીં આત્માનો જ્ઞાનમાત્રપણે વ્યપદેશ છે.

[પ્રશ્નોત્તર નં. ૫ : હવે અનંતધર્મી આત્માને જ્ઞાનમાત્રપણું કઈ રીતે છે તે સમજાવે છે :-]

ટીકામૃત :-

પ્રશ્ન : * ક્રમ-અક્રમરૂપ વર્તતો અનંતધર્મી જીવ,
તેને જ્ઞાન જ માત્રમયપણું કહ્યું કઈ રીત?

ઉત્તર :-

૧. * એક બીજાથી ભિન્ન જે એવા અનંત ધર્મ,
તેના સમૂહરૂપે પ્રણિત* એક જ્ઞાપ્તિમાત્ર જ—
૨. * ભાવરૂપે પોતે જ હોવાથી આત્મરામ,
તેને જ્ઞાન જ માત્રમયપણું [કહ્યું છે જાણ;]
૩. * તેથી તેને જ્ઞાનમયમાત્ર એક જ ભાવ,
તેની અંત:પાતિની ઊછળે શક્તિ અમાપ;
૪. * આત્માના સહુ ધર્મમાં લક્ષણભેદે ભેદ,
પણ પ્રદેશમાં ભેદ ના [આગમ મહી કહેલ;]
૫. * એક આત્મપરિણામમાં સર્વ ધર્મ-પરિણામ
હોવાથી, બસ એક જ્ઞાનમાત્ર ભાવની માંય;
૬. * અનંત શક્તિઓ [સદા] રહે છે [એક જ સાથ;]
માટે ઊછળે છે અહો શક્તિ અમાપ અમાપ.

* પ્રણિત = પરિણત.

7. * તેમાંથી થોડી અહો શક્તિ અહીં કથંત,
[તે સહુને સમજી હવે શક્તિવાન અવલંબ.]

ટીકા :-

પ્રશ્ન : જેમાં કમ અને અકમ પ્રવર્તતા અનંત ધર્મો છે એવા આત્માને જ્ઞાનમાત્રપણું કઈ રીતે છે?

ઉત્તર :-

૧. * પરસ્પર ભિન્ન એવા અનંત ધર્મોના સમુદાયરૂપે પરિણત એક જ્ઞપ્તિમાત્ર
૨. * ભાવરૂપે પોતે જ હોવાથી (અર્થાત્ પરસ્પર ભિન્ન એવા અનંત ધર્મોના સમુદાયરૂપે પરિણામેલ જે એક જાણક્રિયા તે જાણક્રિયામાત્ર ભાવરૂપે પોતે જ હોવાથી) આત્માને જ્ઞાનમાત્રપણું છે.
૩. * માટે જ તેને જ્ઞાનમાત્ર એક ભાવની અંતઃપાતિની (-જ્ઞાનમાત્ર એક ભાવની અંદર પડનારી અર્થાત્ જ્ઞાનમાત્ર એક ભાવની અંદર આવી જતી-) અનંત શક્તિઓ ઊછળે છે.
૪. * (આત્માના જેટલા ધર્મો છે તે બધાયને, લક્ષણભેદે ભેદ હોવા છતાં, પ્રદેશભેદ નથી;
૫. * આત્માના એક પરિણામમાં બધાય ધર્મોનું પરિણમન રહેલું છે.
તેથી આત્માના એક જ્ઞાનમાત્ર ભાવની અંદર
૬. * અનંત શક્તિઓ રહેલી છે. માટે જ્ઞાનમાત્ર ભાવમાં—જ્ઞાનમાત્ર ભાવસ્વરૂપ આત્મામાં—અનંત શક્તિઓ ઊછળે છે.
૭. * તેમાંથી કેટલીક શક્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે :-
[એ બધી શક્તિઓનું સ્વરૂપ સમજીને તું હવે અનંત શક્તિના ધરનાર આત્માનું અવલંબન કર.]

(૧) જીવત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા : આત્મદ્રવ્યને કારણભૂત એવા ચૈતન્યમાત્ર ભાવનું ધારણ જેનું લક્ષણ અર્થાત્ સ્વરૂપ છે એવી જીવત્વશક્તિ. (આત્મદ્રવ્યને કારણભૂત એવા ચૈતન્યમાત્રભાવરૂપી ભાવપ્રાણનું ધારણ કરવું જેનું લક્ષણ છે એવી જીવત્વ નામની શક્તિ જ્ઞાનમાત્ર ભાવમાં—આત્મામાં—ઊછળે છે.)

કળશામૃત :-

(દોહરા)

- * કારણભૂત છે આત્મના જે ચેતનમય ભાવ,
(દર્શનજ્ઞાનાનંદ) એ ભાવપ્રાણ જીવમાંય;
ધારણ કરવું તેમનું લક્ષણ જેનું તેહ,
ઊછળે છે આત્મા મહી જીવતરશક્તિ* કહેલ.

* જીવતરશક્તિ = જીવત્વશક્તિ

(૨) ચિત્તશક્તિ :-

વ્યાખ્યા : અજડત્વરૂપ ચિત્તશક્તિ.

(અજડત્વ અર્થાત્ ચેતનત્ત્વ જેનું સ્વરૂપ છે એવી ચિત્તશક્તિ.)

કળશામૃત :- * અજડતારૂપ છે અહો ચિત્તશક્તિ કહેવાય,
ચેતનતાને સ્વરૂપ તું ચિત્તશક્તિનું જાણ;
[જ્ઞાન અને દર્શન અહો 'ચિત્ત' મહીં જ સમાય,
રાગ-દ્વેષ-મોહાદિ છે ચેતનહીન જડ ભાવ.]

(૩) દ્રશિશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-અનાકાર ઉપયોગમયી દ્રશિશક્તિ.

(જેમાં જ્ઞેયરૂપ આકાર અર્થાત્ વિશેષ નથી એવા દર્શનોપયોગમયી—સત્તામાત્ર પદાર્થમાં ઉપયુક્ત થવામયી—દ્રશિશક્તિ અર્થાત્ દર્શનક્રિયારૂપ શક્તિ.)

કળશામૃત :- * અનાકાર ઉપયોગમય દ્રશિશક્તિ તું જાણ,
જ્ઞેયરૂપ આકારવણ ગ્રહણ કરે સહુ ભાવ;
સત્તામાત્ર પદાર્થમાં યુક્ત થાય છે જેહ,
એવી દર્શનની ક્રિયારૂપ છે શક્તિ તેહ.

(૪) જ્ઞાનશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :- સાકાર ઉપયોગમયી જ્ઞાનશક્તિ.

(જે જ્ઞેય પદાર્થોના વિશેષરૂપ આકારોમાં ઉપયુક્ત થાય છે એવી જ્ઞાનોપયોગમયી જ્ઞાનશક્તિ.)

કળશામૃત :- * છે સાકારોપયોગમય જ્ઞાનશક્તિ કહેવાય,
જ્ઞેય પદાર્થોના અહો જેહ વિશેષાકાર;
તેમાં જે ઉપયુક્ત રે થાય તેહ છે જ્ઞાન,
એવા જ્ઞાનોપયોગમય જ્ઞાનશક્તિને જાણ.

(૫) સુખશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-અનાકુળતા જેનું લક્ષણ અર્થાત્ સ્વરૂપ છે એવી સુખશક્તિ.

કળશામૃત :- * અનાકુળતા જેહનું લક્ષણ—સ્વરૂપ—તેહ,
સુખશક્તિ કહેવાય છે [-જિનવરનો સંદેશ;]
[બ્રહ્મા ને ચારિત્ર પણ આ સુખમાં જ સમાય,
આનંદે તું પૂર્ણ છો હે ભાઈ! સર્વાંગ.]

(૬) વીર્યશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સ્વરૂપની (-આત્મસ્વરૂપની) રચનાના સામર્થ્યરૂપ વીર્યશક્તિ.

કળશામૃત :- * આત્મસ્વરૂપ તણી અહો રચનાના સામર્થ્ય—
રૂપે છે જે તેહને વીર્યશક્તિ કથંત;
[નિર્મળ પર્યાયો રચે—વીર્યવાન કહેવાય,
રચે પુણ્ય-પાપાદિ તે વીર્યહીન કથાય.]

(૭) પ્રભુત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-જેનો પ્રતાપ અખંડિત છે અર્થાત્ કોઈથી ખંડિત કરી શકાતો નથી એવા સ્વાતંત્ર્યથી (-
સ્વાધીનતાથી) શોભાયમાનપણું જેનું લક્ષણ છે એવી પ્રભુત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * કોઈ ન ખંડિત કરી શકે જેનો પ્રતાપ તેહ,
સ્વાધીનતાથી શોભવું લક્ષણ જેનું કહેલ;
એવી [મહિમાવંત છે] પ્રભુત્વશક્તિ [અપાર,]
[નિર્બાધિત પ્રતાપવંત તું છે આતમરામ.]

(૮) વિભુત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સર્વ ભાવોમાં વ્યાપક એવા એક ભાવરૂપ વિભુત્વશક્તિ. (જેમ કે, જ્ઞાનરૂપી એક ભાવ સર્વ
ભાવોમાં વ્યાપે છે.)

કળશામૃત :- * વ્યાપક સર્વે ભાવમાં એક ભાવરૂપ જેહ,
વિભુત્વશક્તિ આત્મમાં [-જિનવરનો સંદેશ;]
સર્વે ભાવ મહીં અહો જ્ઞાનભાવ જ્યમ એક,
[રહીને નિજ પ્રદેશમાં] વ્યાપે છે રે તેમ.

(૯) સર્વદર્શિત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સમસ્ત વિશ્વના સામાન્યભાવને દેખવારૂપે (અર્થાત્ સર્વ પદાર્થોના સમૂહરૂપ લોકાલોકને
સત્તામાત્ર ગ્રહવારૂપે) પરિણમતા એવા આત્મદર્શનમયી સર્વદર્શિત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * સર્વ પદાર્થસમૂહરૂપ લોકાલોક સમસ્ત,
ગ્રહવારૂપે તેહને માત્ર જ સત્તારૂપ;
પરિણમતા એવા અહો આતમદર્શન એક,
તે-મય શક્તિને અહો સર્વદર્શિ કહેલ.

(૧૦) સર્વજ્ઞત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સમસ્ત વિશ્વના વિશેષ ભાવોને જાણવારૂપે પરિણમતા એવા આત્મજ્ઞાનમયી સર્વજ્ઞત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * સમસ્ત વિશ્વ તણા અહો વિશેષ ભાવ અનેક,
તેઓના જાણનરૂપે જે પરિણમતા તેહ;
આતમજ્ઞાનમયી અહો શક્તિ જેહ કથાય,
સર્વજ્ઞત્વશક્તિ છે [-જિનવરનું એંધાણ.]

(૧૧) સ્વચ્છત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-અમૂર્તિક આત્મપ્રદેશોમાં પ્રકાશમાન લોકાલોકના આકારોથી મેચક (અર્થાત્ અનેકાકારરૂપ) એવો ઉપયોગ જેનું લક્ષણ છે એવી સ્વચ્છત્વશક્તિ.

(જેમ દર્પણની સ્વચ્છત્વશક્તિથી તેના પર્યાયમાં ઘટપટાદિ પ્રકાશે છે, તેમ આત્માની સ્વચ્છત્વશક્તિથી તેના ઉપયોગમાં લોકાલોકના આકારો પ્રકાશે છે.)

કળશામૃત :- * અમૂર્ત આત્મપ્રદેશમાં જેહ પ્રકાશે તેહ,
લોકાલોક તણા અહા 'નેકાકારરૂપે જ;
મેચક જે ઉપયોગ છે જેનું લક્ષણ એહ,
સ્વચ્છત્વશક્તિ [અહો આગમમહી કહેલ.]
* દર્પણની પર્યાયમાં સ્વચ્છત્વશક્તિથી જેમ,
પ્રકાશતા ઘટપટ અહા, આત્મામાં પણ તેમ;
તેના રે ઉપયોગમાં સ્વચ્છત્વશક્તિ થકી જ,
લોકાલોકાકાર સૌ અહા પ્રકાશતા [સુવિદિત.]

(૧૨) પ્રકાશશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સ્વયં પ્રકાશમાન વિશદ (સ્પષ્ટ) એવા સ્વસંવેદનમયી (સ્વાનુભવમયી) પ્રકાશશક્તિ.

કળશામૃત :- * સ્વયં પ્રકાશિત વિશદ—સ્પષ્ટ—સ્વસંવેદનરૂપ*,
એવા સ્વાનુભવમયી પ્રકાશશક્તિ [અનૂપ;]
[આ શક્તિને જાણીને નિજનું કર તું લક્ષ,
અંતરમાં એકાગ્ર થઈ કર અનુભવ પ્રત્યક્ષ.]

સ્વસંવેદનરૂપ = સ્વસંવેદનમયી

(૧૩) અસંકુચિતવિકાસત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ક્ષેત્ર અને કાળથી અમર્યાદિત એવી ચિદ્વિલાસરૂપ (ચૈતન્યના વિલાસસ્વરૂપ) અસંકુચિતવિકાસત્વશક્તિ.

કળશામૂત :- * ક્ષેત્ર-કાળ સીમા રહિત ચિદ્વિલાસરૂપ જેહ,
એવી રે ચૈતન્યના વિલાસરૂપ છે તેહ;
અસંકુચિતવિકાસમયશક્તિ [છે તુજ માંય,]
[બેહદ તુજ સામર્થ્ય છે, થા લીન તુજમાં ભાઇ.]

(૧૪) અકાર્યકારણત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-જે અન્યથી કરાતું નથી અને અન્યને કરતું નથી એવા એક દ્રવ્યસ્વરૂપ અકાર્યકારણત્વશક્તિ.

(જે અન્યનું કાર્ય નથી અને અન્યનું કારણ નથી એવું જે એક દ્રવ્ય તે-સ્વરૂપ અકાર્યકારણત્વશક્તિ.)

કળશામૂત :- * કરાય જે નહિ અન્યથી, પરને કરે ન કાંય,
એવી એક જ દ્રવ્યરૂપ શક્તિ [પણ સમજાય;]
તે અકાર્યકારણમયી શક્તિ છે કહેવાય,
[દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય સૌ નિજના નિજથી થાય.]

(૧૫) પરિણમ્યપરિણામકત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-પર અને પોતે જેમના નિમિત્ત છે એવા જ્ઞેયાકારો તથા જ્ઞાનાકારોને ગ્રહણ કરવાના અને ગ્રહણ કરાવવાના સ્વભાવરૂપ પરિણમ્યપરિણામકત્વશક્તિ.

(પર જેમના કારણ છે એવા જ્ઞેયાકારોને ગ્રહણ કરવાના અને પોતે જેનું કારણ છે એવા જ્ઞાનાકારોને ગ્રહણ કરાવવાના સ્વભાવરૂપ પરિણમ્યપરિણામકત્વશક્તિ.)

કળશામૂત :- * પરના કારણથી થતાં એવા જ્ઞેયાકાર,
તેઓને ગ્રહવા તણા સ્વભાવમય જે ભાવ;
* ને કારણ પોતે જ છે જેના એ આકાર,
જ્ઞાન તણા તેને ગ્રહણ પરને કરાવનાર;
* એવા જેહ સ્વભાવમય છે તેને કહેવાય,
પરિણમ્ય-પરિણામકત્વ શક્તિ [તું જાણ.]

(૧૬) ત્યાગોપાદાનશૂન્યત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-જે ઘટતું-વધતું નથી એવા સ્વરૂપમાં નિયતત્વરૂપ (-નિશ્ચિતપણે જેમનું તેમ રહેવારૂપ-) ત્યાગોપાદાનશૂન્યત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * ઘટતું-વધતું જે નથી [ભરિતઅવસ્થા] સ્વરૂપ,
તેમાં નિયતપણે [સદા] નિશ્ચિત રહેવારૂપ;
[એ લક્ષણ છે જેહનું] તે શક્તિ [નું નામ,]
ત્યાગગ્રહણશૂન્યત્વમય શક્તિ [છે કહેવાય.]

(૧૭) અગુરુલઘુત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ષટ્સ્થાનપતિત વૃદ્ધિહાનિરૂપ પરિણમતો, સ્વરૂપ-પ્રતિષ્ઠત્વના કારણરૂપ (વસ્તુને સ્વરૂપમાં રહેવાના કારણરૂપ) એવો જે વિશિષ્ટ (-ખાસ) ગુણ તે-સ્વરૂપ અગુરુલઘુત્વશક્તિ.

[આ ષટ્સ્થાનપતિત વૃદ્ધિહાનિનું સ્વરૂપ 'ગોમ્મટસાર' શાસ્ત્રમાંથી જાણવું. અવિભાગ પરિચ્છેદોની સંખ્યારૂપ ષટ્સ્થાનોમાં પડતી-સમાવેશ પામતી—વસ્તુસ્વભાવની વૃદ્ધિહાનિ જેનાથી (-જે ગુણથી) થાય છે અને જે (ગુણ) વસ્તુને સ્વરૂપમાં ટકવાનું કારણ છે એવો કોઈ ગુણ આત્મામાં છે; તેને અગુરુલઘુગુણ કહેવામાં આવે છે. આવી અગુરુલઘુત્વશક્તિ પણ આત્મામાં છે.]

કળશામૃત :- * ષટ્ગુણહાનિવૃદ્ધિરૂપ પરિણમતો જે ભાવ,
સ્વરૂપ-પ્રતિષ્ઠાના અહા કારણરૂપ સ્વભાવ;
વિશિષ્ટ એવો ગુણ [છે] તેહ સ્વરૂપે જેહ,
છે શક્તિ તેને અહો અગુરુલઘુત્વ કહેલ.

(૧૮) ઉત્પાદવ્યયધ્રુવત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ક્રમવૃત્તિરૂપ અને અક્રમવૃત્તિરૂપ વર્તન જેનું લક્ષણ છે એવી ઉત્પાદવ્યયધ્રુવત્વશક્તિ.

(ક્રમવૃત્તિરૂપ પર્યાય ઉત્પાદવ્યયરૂપ છે અને અક્રમવૃત્તિરૂપ ગુણ ધ્રુવત્વરૂપ છે.)

કળશામૃત :- * ક્રમવૃત્તિરૂપે અને અક્રમવૃત્તિસ્વરૂપ,
વર્તન જેનું છે અહો લક્ષણ [એવો ગુણ,]
ઉત્પત્તિ-વ્યય-ધ્રુવમયશક્તિ તે કહેવાય,
[ગુણો ધ્રુવ સ્વયં રહે ક્રમનિયમિત વ્યય થાય.]

(૧૯) પરિણામશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત ધ્રૌવ્ય-વ્યય-ઉત્પાદથી આલિંગિત (-સ્પર્શિત), સદ્રશ અને વિસદ્રશ જેનું રૂપ છે એવા એક અસ્તિત્વમાત્રમયી પરિણામશક્તિ.

કળશામૃત :- * ધ્રૌવ્ય અને વ્યય-ઉત્પત્તિ દ્રવ્યસ્વભાવોમાંય,
ધ્રૌવ્ય સદ્રશ, ઉત્પાદ-વ્યય વિસદ્રશ્ય જણાય;
આલિંગિત એનાથી જે અસ્તિમાત્રમય એક,
એવી શક્તિને અહો 'પરિણામ' કહેલ.

(૨૦) અમૂર્ત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-કર્મબંધના અભાવથી વ્યક્ત કરવામાં આવતા, સહજ, સ્પર્શાદિશૂન્ય (-સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણથી રહિત) એવા આત્મપ્રદેશોસ્વરૂપ અમૂર્ત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * કર્મબંધ અભાવથી પ્રગટ વ્યક્ત જે થાય,
સહજ, સ્પર્શ-રસ-ગંધથી જે [બહુ] શૂન્ય જણાય;
એવા આત્મપ્રદેશરૂપ [જ્ઞાનીને વેદાય,]
અમૂર્ત્વશક્તિ અહો તેનું નામ કથાય.

(૨૧) અકર્તૃત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સમસ્ત, કર્મથી કરવામાં આવતા, જ્ઞાતૃત્વમાત્રથી જુદા જે પરિણામો તે પરિણામોના કરણના ઉપરમસ્વરૂપ* (તે પરિણામોના કરવાની નિવૃત્તિસ્વરૂપ) અકર્તૃત્વશક્તિ (જે શક્તિથી આત્મા જ્ઞાતાપણા સિવાયના, કર્મથી કરવામાં આવતા પરિણામોનો કર્તા થતો નથી, એવી અકર્તૃત્વ નામની એક શક્તિ આત્મામાં છે.)

કળશામૃત :- * જેહ કરાતા કર્મથી, જ્ઞાતાપણા વિહીન,
તે સહુ પરિણામો તણા કરવાપણા રહિત;**
એવી અકર્તૃમયી*** શક્તિ આત્મામાંય,
[તેથી જ્ઞાની રાગનો કર્તા કદી ન થાય.]

** કરવાપણા રહિત = કરણના અભાવ—અંત—નિવૃત્તિસ્વરૂપ

*** અકર્તૃ[મયી] શક્તિ = અકર્તૃત્વશક્તિ

* ઉપરમ = અટકવું તે; નિવૃત્તિ; અંત; અભાવ.

(૨૨) અભોક્તૃત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સમસ્ત, કર્મથી કરવામાં આવતા, જ્ઞાતૃત્વમાત્રથી જુદા પરિણામોના અનુભવના (- ભોગવટાના) ઉપરમ સ્વરૂપ અભોક્તૃત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * જેહ કરાતા કર્મથી, જ્ઞાતાપણા વિહીન,*
તે સહુ પરિણામો તણા ભોગવટાથી રહિત;**
એવી અભોક્તૃમયી શક્તિ*** આત્મામાંય,
[તેથી જ્ઞાની રાગનો ભોક્તા કદી ન થાય.]

* જ્ઞાતાપણા વિહીન = જ્ઞાતૃત્વમાત્રથી જુદા.

*** અભોક્તૃત્વ[મયી] શક્તિ = અભોક્તૃત્વશક્તિ.

** ભોગવટાથી રહિત = અનુભવના ઉપરમસ્વરૂપ

(૨૩) નિષ્ઠિયત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સમસ્ત કર્મના ઉપરમથી પ્રવર્તતી આત્મપ્રદેશોની નિષ્કંપતા સ્વરૂપ (-અકંપતાસ્વરૂપ) નિષ્ઠિયત્વશક્તિ.

(સકળ કર્મનો અભાવ થાય ત્યારે પ્રદેશોનું કંપન મટી જાય છે માટે નિષ્ઠિયત્વશક્તિ પણ આત્મામાં છે.)

કળશામૃત :- * સકળ કર્મ ઉપરમ થકી જેહ પ્રવર્તે તેહ,
આત્મપ્રદેશોની અહા અકંપતારૂપ જેહ;
નિષ્ઠિયત્વશક્તિ અહો પણ છે આત્મામાંય,
[અવલંબી નિજ આત્મને અકંપતા પ્રગટાવ.]

(૨૪) નિયતપ્રદેશત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-જે અનાદિ સંસારથી માંડીને સંકોચવિસ્તારથી લક્ષિત છે અને જે ચરમ શરીરના પરિમાણથી કાંઈક ઊણા પરિમાણે અવસ્થિત થાય છે એવું લોકાલોકના માપ જેટલા માપવાળું આત્મ-અવયવપણું જેનું લક્ષણ છે એવી નિયતપ્રદેશત્વશક્તિ.

(આત્માના લોકપરિમાણ અસંખ્ય પ્રદેશો નિયત જ છે. તે પ્રદેશો સંસાર-અવસ્થામાં સંકોચ-વિસ્તાર પામે છે અને મોક્ષ-અવસ્થામાં ચરમ શરીર કરતાં કાંઈક ઓછા પરિમાણે સ્થિત રહે છે.)

કળશામૃત :- * અનાદિના સંસારથી જે સંકોચ-વિસ્તાર,
તેનાથી લક્ષિત ને ચરમ શરીર પરિમાણ;
* તેનાથી કિંચિત્ ન્યૂન પરિમાણે સ્થિત થાય,
એવું લોકાલોકના માપ જેટલું માપ;
* તેટલું છે અવયવપણું [નિશ્ચિત] આત્મામાંય,
નિયતપ્રદેશીશક્તિને આ લક્ષણથી જાણ.
* (લોકપ્રમાણ અસંખ્ય છે પ્રદેશ આત્મામાંય,
પામે છે સંસારીમાં તે સંકોચ-વિસ્તાર;
* મોક્ષ-અવસ્થામાં અહો ચરમ શરીરથી તેહ,
કિંચિત્ ન્યૂન રહે) [અહો કેવળજ્ઞાની કહેલ.]

(૨૫) સ્વધર્મવ્યાપકત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સર્વ શરીરોમાં એક સ્વરૂપાત્મક એવી સ્વધર્મવ્યાપકત્વશક્તિ (શરીરના ધર્મરૂપ ન થતાં પોતાના ધર્મોમાં વ્યાપવારૂપ શક્તિ તે સ્વધર્મવ્યાપકત્વશક્તિ.)

કળશામૃત :- * સર્વ શરીરોમાં અહો એક સ્વરૂપમય જેહ,
સ્વધર્મવ્યાપકમયી અહો શક્તિ એવી કહેલ;
* (શરીર તણા ધર્મોરૂપે થાય ન કિંતુ જેહ,
નિજ ધર્મોમાં વ્યાપવારૂપ શક્તિ છે તેહ.)

- * [એક દીવો ફરતો અહો અનેક ઓરડામાંય,
પણ તે દીવો ના થતો ઓરડારૂપે કાંચ;
દેહાદિ-રાગાદિમાં ફરતો ચેતન જેમ,
રાગાદિરૂપ ના થતો તેહ કદીયે તેમ.]

(૨૬) સાધારણ-અસાધારણ-સાધારણસાધારણધર્મત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સ્વ-પરના સમાન, અસમાન અને સમાનાસમાન એવા ત્રણ પ્રકારના ભાવોના ધારણસ્વરૂપ સાધારણ-અસાધારણ-સાધારણસાધારણધર્મત્વશક્તિ.

- કળશામૃત :- * આત્મા ને પરદ્રવ્યના ગુણો કોઈ સમાન,
કોઈ સમાન નહિ અને કોઈ ઉભય પ્રકાર;
આવા ત્રણ ભાવો તણા ધારણસ્વરૂપે તેહ,
[ત્રિવિધશક્તિ] છે આત્મમાં [આગમ મહીં કહેલ;]
[અમૂર્ત*** ને સત્*, ચિત્** તું ધારે શક્તિ ત્રિવિધ,
ધ્યાવી શક્તિવાનને કરજે આત્મ પ્રસિદ્ધ.]

* સત્ = અસ્તિત્વ એ સાધારણ ધર્મ છે.

** ચિત્ = જ્ઞાન એ અસાધારણ ધર્મ છે.

*** અમૂર્તત્વ = અરૂપીત્વ એ સાધારણસાધારણ ધર્મ છે.

(૨૭) અનંતધર્મત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-વિલક્ષણ (-પરસ્પર ભિન્ન લક્ષણોવાળા) અનંત સ્વભાવોથી ભાવિત એવો એક ભાવ જેનું લક્ષણ છે એવી અનંતધર્મત્વશક્તિ.

- કળશામૃત :- * ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણ સહિત 'નંત સ્વભાવથી જેહ,
ભાવિત એવો ભાવ છે લક્ષણ જેનું એક;
અનંતધર્મમયી અહો શક્તિ [તેને જાણ,]
[ઓસડ હોય અનેક પણ ઔષધ એક જ જાત.]

(૨૮) વિરુદ્ધધર્મત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-તદ્ગુણમયપણું અને અતદ્ગુણમયપણું જેનું લક્ષણ છે એવી વિરુદ્ધધર્મત્વશક્તિ.

- કળશામૃત :- * તદ્ગુણતા નિજભાવથી, પરથી અતદ્ગુણ,
જેનું લક્ષણ છે અહો [એવો આતમગુણ;]
વિરુદ્ધધર્મમયી અહો શક્તિ તેનું નામ,
[તત્-અતત્ ધર્મો તણો આત્મા છે ધરનાર.]

(૨૯) તત્ત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-તદ્ગુણ ભવનગુણ એવી તત્ત્વશક્તિ.

(તત્ત્વગુણ હોવાગુણ અથવા તત્ત્વગુણ પરિણમનગુણ એવી તત્ત્વશક્તિ આત્મામાં છે. આ શક્તિથી ચેતન ચેતનપણે રહે છે—પરિણમે છે.)

કળશામૃત :- * તદ્ગુણે પરિણમનગુણ તત્ત્વશક્તિ કહેવાય,
(તત્ત્વગુણ હોવાગુણે કે તત્ ગુણ ભવાય;)
એવી શક્તિ આત્મામાં છે [તેને તું જાણ,]
[નિર્મળ પર્યાયોગુણે આત્મા તેથી થાય.]
આ શક્તિને કારણે ચેતન ચેતનગુણ
રહે છે—પ્રણમે છે [અહો નિર્મળ નિર્મળગુણ.]

(૩૦) અતત્ત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-અતદ્ગુણ ભવનગુણ એવી અતત્ત્વશક્તિ.

(તત્ત્વગુણ ન હોવાગુણ અથવા તત્ત્વગુણે નહિ પરિણમવાગુણ અતત્ત્વશક્તિ આત્મામાં છે. આ શક્તિથી ચેતન જડગુણ થતો નથી.)

કળશામૃત :- * અતદ્ગુણે ભવનગુણ અતત્ત્વશક્તિ કથાય,
(તત્ત્વગુણ હોવાપણું હોય ન આત્મામાંય;)
તત્ ગુણે પરિણામ ના આત્મામાં [કદી] થાય,
આ શક્તિને કારણે ચેતન જડ ના થાય.]

(૩૧) એકત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-અનેક પર્યાયોમાં વ્યાપક એવા એક દ્રવ્યમયપણાગુણ એકત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * નિર્મળ પર્યાયો અનેક, તેમાં વ્યાપક જેહ,
એકદ્રવ્યમયપણાગુણી એકત્વશક્તિ કહેલ;
[વ્યાપે ભેદોમાં ભલે, ભેદગુણે નવ થાય,
દ્રવ્યગુણે એક જ રહે, કદી અનેક ન થાય.]

(૩૨) અનેકત્વશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-એક દ્રવ્યથી વ્યાપ્ય (વ્યાપાવાયોગ્ય) જે અનેક પર્યાયો તે-મયપણાગુણ અનેકત્વશક્તિ.

કળશામૃત :- * નિર્મળ પર્યાયો અનેક, દ્રવ્યથી જેહ વ્યાપાય,
તે—મયતાગુણ શક્તિને અનેકત્વ કથાય;
[એકપણે રહેતો થકો અનેકગુણે થાય,
અનેકાંતમય છે અહો અદ્ભુત આત્મસ્વભાવ.]

(33) ભાવશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-વિદ્યમાન-અવસ્થાવાળાપણારૂપ ભાવશક્તિ.

(અમુક અવસ્થા* જેમાં વિદ્યમાન હોય એવાપણારૂપ ભાવશક્તિ.)

કળશામૃત :- * અમુક અવસ્થા* હોય છે વિદ્યમાન સદાય,
એવા હોવાપણારૂપે શક્તિ આત્મામાંય;
એવી શક્તિને અહો ભાવશક્તિ કહેવાય,
[નિર્મળ પર્યાયો સ્વયં આ શક્તિથી થાય.]

* અમુક અવસ્થા = જે થવાની છે તે નિર્મળ પર્યાય.

(34) અભાવશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-શૂન્ય (-અવિદ્યમાન) અવસ્થાવાળાપણારૂપ અભાવશક્તિ.

(અમુક અવસ્થા* જેમાં અવિદ્યમાન હોય એવાપણારૂપ અભાવશક્તિ.)

કળશામૃત :- * અમુક અવસ્થાથી* અહા આત્મા શૂન્ય સદાય,
એવા શૂન્યપણારૂપી અભાવશક્તિ કથાય;
[દ્રવ્ય-ભાવકર્મો અને પૂર્વોત્તર પર્યાય,
અભાવ વર્તે વિકારનો આ શક્તિથી જાણ.]

અમુક અવસ્થા = વિકારી પર્યાય

(35) ભાવાભાવશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ભવતા (-વર્તતા, થતા, પરિણમતા) પર્યાયના વ્યયરૂપ ભાવાભાવશક્તિ.

કળશામૃત :- * વિદ્યમાન પર્યાયના વ્યયરૂપ સહજ સ્વભાવ,
‘ભાવાભાવ’ કહ્યું અહો! આ શક્તિનું નામ;
* [સર્વ ગુણોમાં છે અહો! આ શક્તિનું રૂપ,
બીજે સમયે પામતી વ્યય તેથી પર્યાય;
* કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ જાગૃત થતાં શમાય,
તેમ વિભાવ અનાદિનો જ્ઞાન થતાં દૂર થાય.]

(36) અભાવભાવશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-નહિ ભવતા (-નહિ વર્તતા) પર્યાયના ઉદયરૂપ અભાવભાવશક્તિ.

કળશામૃત :- * નહિ ભવતા પર્યાયના ઉદયરૂપ સ્વભાવ,
‘અભાવભાવ’ કહ્યું અહો! તે શક્તિનું નામ;
* [અલ્પજ્ઞાની તું હો ભલે પામીશ કેવળજ્ઞાન,
ને પામી અરિહંત પદ શીઘ્ર લહીશ નિર્વાણ.]

(૩૭) ભાવભાવશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ભવતા (-વર્તતા) પર્યાયના ભવનરૂપ (વર્તવારૂપ, પરિણમવારૂપ) ભાવભાવશક્તિ.

- કળશામૃત :- *
- * નિર્મળ ભવનસ્વરૂપ જે વર્તમાન પર્યાય,
ફરી-ફરી ભવશે તે અહો! નિર્મળ નિર્મળ ભાવ;
 - * આવી શક્તિને અહો 'ભાવભાવ' કહેવાય,
[પ્રગટ્યું સમકિત તે હવે મિથ્યા કદી ન થાય.]

(૩૮) અભાવાભાવશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-નહિ ભવતા (-નહિ વર્તતા) પર્યાયના અભવનરૂપ (-નહિ વર્તવારૂપ) અભાવાભાવશક્તિ.

- કળશામૃત :- *
- * નહીં ભવતા પર્યાયના, ભવનરહિત સ્વભાવ,
તે શક્તિ કહેવાય છે 'અભાવઅભાવ' નામ;
 - * [અભાવ રાગ તણો અહો! ધર્મીને જે થાય,
અભાવ તે વર્તે સદા સિદ્ધશાની માંય.]

(૩૯) ભાવશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :- (કર્તા, કર્મ આદિ) કારકો અનુસાર જે ક્રિયા* તેનાથી રહિત ભવનમાત્રમયી (-
હોવામાત્રમયી, થવામાત્રમયી) ભાવશક્તિ.

- કળશામૃત :- *
- * ષટ્કારક અનુસાર જે ક્રિયા વિકારી થાય,
રહિતપણે તેનાથી જે ભવન** જ્ઞાનીને થાય;
 - * એવા ભવનમયી અહો! 'ભાવશક્તિ' કહેવાય,
[જ્ઞાની તેથી વિકારનો જ્ઞાતા રહે સદાય.]

* ક્રિયા = મલિન, વિકૃત પરિણતિ.

** ભવન = પર્યાયમાં પરિણમન.

(૪૦) ક્રિયાશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-કારકો* અનુસાર થવાપણારૂપ (-પરિણમવાપણારૂપ) જે ભાવ** તે-મયી*** ક્રિયાશક્તિ.

- કળશામૃત :- *
- * ષટ્કારક અનુસાર જે પરિણમવારૂપ ભાવ,
તે-મય શક્તિને અહો! 'ક્રિયાશક્તિ' કહાવ;
 - * [અનંત ગુણમાં છે અહો! ક્રિયાશક્તિનું રૂપ,
તેથી ગુણો પરિણમે નિર્મળ નિર્મળ રૂપ;
 - * સમકિતરૂપે પરિણમે શ્રદ્ધાગુણ ત્રિકાળ,
તે છે ભાવમયી અહો! ક્રિયાશક્તિનું કામ.]

* કારકો = ત્રિકાળ નિર્મળ કારકો.

** ભાવ = પવિત્ર નિર્મળ પરિણમન.

*** તે-મયી = તેવા ગુણમયી.

(૪૧) કર્મશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-પ્રાપ્ત કરાતો એવો જે સિદ્ધરૂપ ભાવ તે-મયી કર્મશક્તિ.

કળશામૃત :- * સિદ્ધરૂપ* જે ભાવને પ્રગટ પ્રાપ્ત કરાય,
તે-મય શક્તિને અહો! કર્મશક્તિ** કહેવાય;
* [નિર્મળ પર્યાય છે અહો કર્મશક્તિનું કર્મ,***
વંદન હો ગુરુદેવને—સમજાવ્યો આ મર્મ;
* આ શક્તિનું રૂપ છે શ્રદ્ધા આદિ માંય,
સમકિત આદિ પર્યાયો તેથી પ્રાપ્ત કરાય.]

* સિદ્ધરૂપ ભાવ = ચોક્કસ પ્રગટ થવાવાળી સમ્યગ્દર્શનાદિ નિર્મળ પર્યાય.

** કર્મશક્તિ એ ત્રિકાળી ગુણ છે.

*** કર્મ = નિર્મળ પર્યાયરૂપી શુદ્ધ કાર્ય.

(૪૨) કર્તૃશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-થવાપણારૂપ અને સિદ્ધરૂપ ભાવના ભાવકપણામયી કર્તૃશક્તિ.

કળશામૃત :- * થવાપણા* ને સિદ્ધરૂપ** ભાવ પ્રગટ જે થાય,
તેના ભાવકપણામયી કર્તૃશક્તિ કથાય;
* [દરેક ગુણમાં છે અહો આ શક્તિનું રૂપ,
તે કારણથી પ્રાપ્ય છે પર્યાય નિર્મળરૂપ;
* શ્રદ્ધાગુણમાં છે અહો કર્તૃશક્તિનું રૂપ,
સમકિતની પ્રાપ્તિ થશે આ કારણથી જરૂર.]

* થવાપણારૂપ = વર્તમાન પર્યાય

** સિદ્ધરૂપ = ચોક્કસ થવાવાળી પ્રાપ્ય પર્યાય

(૪૩) કરણશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ભવતા (-વર્તતા, થતા) ભાવના ભવનના (-થવાના) સાધકતમપણામયી (-ઉત્કૃષ્ટ સાધકપણામયી, ઉગ્ર સાધનપણામયી) કરણશક્તિ.

કળશામૃત :- * ભવતા નિર્મળ ભાવનું ભવન અહો! જે થાય,
તેના સાધકતમમયી કરણશક્તિ કહેવાય;
* [આ શક્તિનું રૂપ છે શ્રદ્ધાગુણની માંય,
તેના કારણથી થતી સમકિતની પર્યાય;
* ભાઈ! બીજે શોધ મા, તારું સાધન તું જ,
છોડી રાગ-નિમિત્તને થા નિજની સન્મુખ.]

(૪૪) સંપ્રદાનશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-પોતાથી દેવામાં આવતો જે ભાવ તેના ઉપેયપણામયી (-તેને મેળવવાના યોગ્યપણામય, તેને લેવાના પાત્રપણામય) સંપ્રદાનશક્તિ.

કળશામૃત :- * પોતાથી દેવાય જે નિર્મળ સમ્યક્ ભાવ,
તેના પાત્રપણામયી શક્તિ આત્મામાંય;
* સંપ્રદાનશક્તિ અહો! તેનું નામ કથાય,
[દાતા, દાન, સુપાત્ર તું અંતર્દષ્ટિ માંય;
* શ્રદ્ધાગુણમાં છે અહો સંપ્રદાનનું રૂપ,
દાતા, પાત્ર સ્વયં અહો સમકિતની પર્યય.]

(૪૫) અપાદાનશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ઉત્પાદ-વ્યય આલિંગિત ભાવના અપાય (-હાનિ, નાશ) થવાથી હાનિ નહિ પામતા એવા ધ્રુવપણામયી અપાદાનશક્તિ.

કળશામૃત :- * આલિંગિત ઉત્પાદ ને વ્યયથી એવો ભાવ,
તેના હાનિ-નાશથી જે નહિ પામે નાશ;
* એવા ધ્રુવપણામયી શક્તિ [પરમ પ્રધાન,]
અપાદાનશક્તિ [અહો તેનું નામ કથાય;]
* [ક્ષણિક અને ધ્રુવ બે કહ્યાં ઉપાદાન-પ્રકાર,
એ બંનેય પ્રકાર આ શક્તિમાં જ સમાય;
* કોઈ પણ પર્યય તણો જ્યારે થાય અભાવ,
ધ્રુવપણાને કારણે બીજી પર્યય થાય;
* ત્રિકાળ ટકતા ભાવને તેથી તું અવલંબ,
નિર્મળ પર્યય પ્રગટશે સાદિ અનંત અનંત.]

(૪૬) અધિકરણશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-ભાવ્યમાન (અર્થાત્ ભાવવામાં આવતા) ભાવના આધારપણામયી અધિકરણશક્તિ.

કળશામૃત :- * ભાવ્યમાન [સહુ] ભાવના આધારમયસ્વરૂપ,
અધિકરણશક્તિ [કહી આગમ મહીં અનૂપ;]
* [આ શક્તિનું રૂપ છે દરેક ગુણમાં જાણ,
નિર્મળ પર્યય પ્રગટતી તે રૂપને આધાર;
* પ્રકાશશક્તિમાં અહો આ શક્તિનું રૂપ,
તેના આધારે થતું સંવેદન પ્રત્યક્ષ;
* સમકિત આદિ પર્યયો ભાવ્યમાન છે ભાવ,
શ્રદ્ધા મહીં અધિકરણના આધારે પ્રગટાવ.]

(૪૭) સંબંધશક્તિ :-

વ્યાખ્યા :-સ્વભાવમાત્ર સ્વ-સ્વામિત્વમયી સંબંધશક્તિ.

(પોતાનો ભાવ પોતાનું સ્વ અને પોતે તેનો સ્વામી—એવા સંબંધમયી સંબંધશક્તિ.)

- કળશામૃત :-
- * દ્રવ્ય, ગુણ, પરિણમન શુદ્ધ-‘સ્વ’સ્વભાવ કહેવાય,
તેવા સ્વામીપણામયી સંબંધશક્તિ કથાય;
 - * [નથી તું સ્વામી કોઈનો સ્વભાવમાત્ર સિવાય,
સ્વસ્વામિસંબંધમયશક્તિ ત્યાં વર્તાય;
 - * અનુભવ થાતાં શક્તિ આ પર્યયમાં પ્રગટાય,
તેથી જ્ઞાની રાગનો સ્વામી કદી ન થાય.]

ઉપસંહાર

- * આવી અનંતી શક્તિઓ ઊછળે છે સુખદાય,
શક્તિ, શક્તિવાનનો ભેદ જતાં વેદાય;
- * દરેક શક્તિમાં રહે નિજ નિજનું જ સ્વરૂપ,
ને અનંત શક્તિ મહીં વ્યાપે તેનું રૂપ;
- * વ્યાપે દ્રવ્ય-ગુણો મહીં સર્વે શક્તિ સદાય,
અભેદને અવલંબતાં વ્યાપે પર્યાય માંય;
- * આ છે આચાર્યો તણી અનુપમ અમૂલ્ય ભેટ,
“આમાં ખોલ્યાં છે અહો! કેવળીઓના પેટ.”

ગુરુવંદના

- * કહાનગુરુ-પ્રવચન અહો! શ્રુતના સિંધુ સમાન,
અંતર અનુભવથી અહો! આનંદે ઉભરાય;
- * આત્મખ્યાતિ મહીં કહ્યો ‘શક્તિ’નો અધિકાર,
મર્મ કહી તેનો કર્યો ગુરુદેવે ઉપકાર;
- * આવી દેશના પામવી તે મોટું સદ્ભાગ્ય,
વિનમ્ર ભાવે ભક્તિથી વંદુ છું ગુરુપાદ.

C : ઉપાય-ઉપેય અધિકાર

કળશ ૨૬૪ થી ૨૭૮

કળશ ૨૬૪

ઉત્થાનિકા :-‘ઇત્યાદિક અનેક શક્તિઓથી યુક્ત આત્મા છે તોપણ તે જ્ઞાનમાત્રપણાને છોડતો નથી’—
એવા અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ઇત્યાદિક (પૂર્વે કહેલી ૪૭ શક્તિઓ વગેરે વગેરે) અનેક નિજ શક્તિઓથી સારી રીતે
* ભરેલો હોવા છતાં જે ભાવ
૨. * જ્ઞાનમાત્રપણાને છોડતો નથી, એવું તે,
* પૂર્વોક્ત પ્રકારે ક્રમરૂપે અને અક્રમરૂપે વર્તતા
૩. * વિવર્તનથી (-રૂપાંતરથી, પરિણમનથી) અનેક પ્રકારનું
* દ્રવ્યપર્યાયમય ચૈતન્ય
૪. * (અર્થાત્ એવો તે ચૈતન્યભાવ—આત્મા)
* આ લોકમાં વસ્તુ છે [તેનો હે જીવો! તમે અનુભવ કરો.]

કળશામૃત :-

(હરિગીત)

૧. * ઇત્યાદિ પૂર્વકથિત નિજ શક્તિ અનંતથી સુરીતે,
[પરિપૂર્ણ રીત] ભરિત હોવા [પણ] છતાંયે ભાવ જે;
૨. * નથી છોડતો [નિજ] જ્ઞાનમાત્રપણું [કદીયે], એવું તે,
પૂર્વોક્ત રીતે ક્રમરૂપે—અક્રમરૂપે વર્તન વડે;
૩. * (રૂપાંતરોથી-પરિણમનથી) તેહ 'નેક પ્રકારનું,
દ્રવ-ગુણ] ને પર્યાયમયી ચૈતન્ય [રૂપ સ્વભાવનું;]
૪. * (અર્થાત્ એવો આત્મા ચૈતન્યભાવપણે અહો,
આ લોકમાં છે વસ્તુ [તેને સાધ્યભાવરૂપે ગ્રહો.]

કલશ-૨૬૫

ઉત્થાનિકા :- ‘આ અનેકસ્વરૂપ—અનેકાંતમય—વસ્તુને જેઓ જાણે છે, શ્રદ્ધે છે અને અનુભવે છે, તેઓ જ્ઞાનસ્વરૂપ થાય છે’—એવા આશયનું, સ્યાદ્વાદનું ફળ બતાવતું કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આવી (અનેકાંતાત્મક) વસ્તુત્વની વ્યવસ્થિતિને
 - * અનેકાંત-સંગત (અનેકાંત સાથે સુસંગત, અનેકાંત સાથે મેળવાળી)
૨. * દ્રષ્ટિ વડે સ્વયમેવ દેખતા થકા, સ્યાદ્વાદની
 - * અત્યંત શુદ્ધિને જાણીને, જિનનીતિને (જિનેશ્વરદેવના માર્ગને)
૩. * નહિ ઉલ્લંઘતા થકા,
 - * સત્પુરુષો જ્ઞાનસ્વરૂપ થાય છે.
૪. * [ઉત્થાનિકામાંથી :-]
 - * [‘આ રીતે જે અનેકસ્વરૂપ-અનેકાંતમય વસ્તુને]
 - * જાણે છે, શ્રદ્ધે છે અને અનુભવે છે, તેઓ જ્ઞાનસ્વરૂપ થાય છે.’

કલશામૃત :-

૧. * આવી અહો (‘નેકાંત*-આત્મક) વસ્તુત્વ-વ્યવસ્થિતિને, (‘નેકાંત*-સંગત સુરીતે, ‘નેકાંત*ને અનુકૂળ જે;)
૨. * દ્રષ્ટિ વડે સ્વયમેવ દેખીને અહા સ્યાદ્વાદની, અત્યંત શુદ્ધિ જાણીને (જિનદેવના [સદ્] માર્ગને;)
૩. * અર્થાત્ એવી જિનનીતિને [કદીય] નહિ ઉલ્લંઘીને, [સદ્] સત્પુરુષો જ્ઞાનસ્વરૂપે થાય છે [મુનિવર કહે.]
૪. * [ઉત્થાનિકામાંથી :-] આ રીતે ‘નેક**સ્વરૂપ કે ‘નેકાંત*મય [નિજ] વસ્તુને, જાણે અને શ્રદ્ધે—અનુભવે, જ્ઞાનસ્વરૂપે થાય તે.

* ‘નેક = અનેક

** ‘નેકાંત = અનેકાંત

ઉપાય-ઉપેય અધિકાર [ઉપોદ્ઘાત]

- * (આ રીતે સ્થાદ્વાદ વિષે કહીને, હવે આચાર્યદેવ ઉપાય-ઉપેયભાવ વિષે થોડું કહે છે :-
- * હવે આનો (-જ્ઞાનમાત્ર આત્મવસ્તુનો ઉપાય-ઉપેયભાવ* વિચારવામાં આવે છે (અર્થાત્ આત્મવસ્તુ જ્ઞાનમાત્ર હોવા છતાં તેને ઉપાયપણું અને ઉપેયપણું બંને કઈ રીતે ઘટે છે તે વિચારવામાં આવે છે.) :-
- * આત્મવસ્તુને જ્ઞાનમાત્રપણું હોવા છતાં પણ તેને ઉપાય-ઉપેયભાવ (ઉપાય-ઉપેયપણું) છે જ; કારણ કે તે એક હોવા છતાં પોતે** સાધકરૂપે અને સિદ્ધરૂપે એમ બંનેરૂપે પરિણમે છે, તેમાં જે સાધકરૂપ છે તે ઉપાય છે અને જે સિદ્ધરૂપ છે તે ઉપેય છે. માટે, અનાદિકાળથી મિથ્યાદર્શનજ્ઞાનચારિત્ર વડે (મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર વડે) સ્વરૂપથી ચ્યુત હોવાને લીધે સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં, સુનિશ્ચિતપણે ગ્રહણ કરેલાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાત્ર ચારિત્રના પાકના પ્રકર્ષની પરંપરા વડે અનુક્રમે સ્વરૂપમાં આરોહણ કરાવવામાં આવતા આ આત્માને, અંતર્મગ્ન જે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ ભેદો તે-પણા વડે પોતે સાધકરૂપે પરિણમતું, તથા પરમ પ્રકર્ષની હદને પામેલા રત્નત્રયની અતિશયતાથી પ્રવર્તેલો જે સકળ કર્મનો ક્ષય તેનાથી પ્રજ્વલિત (દેદીપ્યમાન) થયેલો જે અસ્ખલિત વિમળ સ્વભાવભાવ તે-પણા વડે પોતે સિદ્ધરૂપે પરિણમતું એવું એક જ જ્ઞાનમાત્ર ઉપાય-ઉપેયભાવ સાધે છે.
- * આ રીતે બંનેમાં (-ઉપાયમાં તેમજ ઉપેયમાં-) જ્ઞાનમાત્રનું અનન્યપણું છે અર્થાત્ અન્યપણું નથી; માટે સદાય અસ્ખલિત એક વસ્તુનું (-જ્ઞાનમાત્ર આત્મવસ્તુનું) નિષ્કંપ ગ્રહણ કરવાથી, મુમુક્ષુઓને કે જેમને અનાદિ સંસારથી ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થાય છે, પછી તેમાં જ નિત્ય મસ્તી કરતા તે મુમુક્ષુઓ કે જેઓ પોતાથી જ, ક્રમરૂપ અને અક્રમરૂપ પ્રવર્તતા અનેક અંતની (અનેક ધર્મની) મૂર્તિઓ છે તેઓ—સાધકભાવથી ઉત્પન્ન થતી પરમ પ્રકર્ષની કોટિરૂપ*** સિદ્ધિભાવનું ભાજન થાય છે. પરંતુ જેમાં અનેક અંત અર્થાત્ ધર્મ ગર્ભિત છે એવા એક જ્ઞાનમાત્ર ભાવરૂપ આ ભૂમિને જેઓ પ્રાપ્ત કરતા નથી, તેઓ સદા અજ્ઞાની વર્તતા થકા, જ્ઞાનમાત્ર ભાવનું સ્વરૂપથી અભવન અને પરરૂપથી ભવન દેખતા (-શ્રદ્ધતા) થકા, જાણતા થકા અને આચરતા થકા, મિથ્યાદૃષ્ટિ, મિથ્યાજ્ઞાની અને મિથ્યાચારિત્રની વર્તતા થકા, ઉપાય-ઉપેયભાવથી અત્યંત ભ્રષ્ટ વર્તતા થતા સંસારમાં પરિભ્રમણ જ કરે છે.

* ઉપેય એટલે પામવાયોગ્ય, અને ઉપાય એટલે પામવાયોગ્ય જેનાથી પમાય તે.

** આત્મા પરિણામી છે અને સાધકપણું તથા સિદ્ધપણું એ બંને તેના પરિણામ છે.

*** કોટિ = અંતિમતા; ઉત્કૃષ્ટતા; ઊંચામાં ઊંચું બિંદુ; હદ.

કળશ-૨૬૬

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જે પુરુષો કોઈપણ પ્રકારે
* જેમનો મોહ દૂર થયો છે એવા થયા થકા, જ્ઞાનમાત્ર નિજભાવમય અકંપ
૨. * ભૂમિકાનો (અર્થાત્ જ્ઞાનમાત્ર જે પોતાનો ભાવ તે-મય નિશ્ચળ ભૂમિકાનો) આશ્રય કરે છે,
* તેઓ સાધકપણાને પામીને સિદ્ધ થાય છે;
૩. * પરંતુ જેઓ મૂઢ (-મોહી, અજ્ઞાની,
* મિથ્યાદૃષ્ટિ) છે, તેઓ આ ભૂમિકાને નહિ પામીને
૪. * સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.
* [તેથી હે જીવો! તમે સૌ સાધક થઈને હવે સાધ્ય આત્માની પ્રાપ્તિ કરો!]

કળશામૃત :-

૧. * જે મોહને દૂરે કરી કો' પણ પ્રકારે પુરુષ તે,
રે વિલીનમોહ થયા થકા, નિજભાવમય અણકંપ* જે—
૨. * [બસ] જ્ઞાનમાત્ર જ ભૂમિકાનો [નિશ્ચળપણે] આશ્રય કરે,
સાધકપણાને પામીને તે પુરુષ સિદ્ધ બને ખરે;
૩. * કિંતુ જેઓ મૂઢ-મોહી છે અરે અજ્ઞાની જે,
મિથ્યામતિઓ એ સહુ આ ભૂમિકા નહિ પામીને;
૪. * [વિપરીત દ્રષ્ટિથી અરે] ફરી ફરી કરે છે ભ્રમણ રે;
[તેથી જીવો! સાધક થઈને સાધ્ય પ્રાપ્ત કરો હવે.]

* અણકંપ = અકંપ

કળશ-૨૬૭

ઉત્થાનિકા :-આ ભૂમિકાનો આશ્રય કરનાર જીવ કેવો હોય તે હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જે પુરુષ સ્યાદ્વાદમાં પ્રવીણતા તથા
* (રાગાદિક અશુદ્ધ પરિણતિના ત્યાગરૂપ) સુનિશ્ચળ સંયમ
૨. * —એ બંને વડે પોતામાં ઉપયુક્ત રહેતો થકો
* [અર્થાત્ પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં ઉપયોગને જોડતો થકો]
૩. * પ્રતિદિન પોતાને ભાવે છે
* (—નિરંતર પોતાના આત્માની ભાવના કરે છે),
૪. * તે જ એક (પુરુષ), જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયની
* પરસ્પર તીવ્ર મૈત્રીના પાત્રરૂપ થયેલો,
૫. * આ (જ્ઞાનમાત્ર નિજભાવમય) ભૂમિકાનો આશ્રય કરે છે;
* [તેથી હે ભવ્ય! તું આત્માનુભવ અને સંયમ વડે નિષ્કર્મ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કર.]

કળશામૃત :-

૧. * સ્યાદ્વાદમાં રે પ્રવીણતા ને સુરીતે નિશ્ચળ ખરે,
(એવા અશુદ્ધ પરિણતિના ત્યાગરૂપ) સંયમ વડે;
૨. * જે પુરુષ—એ બંને વડે ઉપયુક્ત નિજમાં થઈ અને
—નિજ જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મમાં ઉપયોગ નિજનો જોડીને—
૩. * નિજને જ ભાવે છે પ્રતિદિન એટલે કે તે ખરે,
નિજ આત્માની ભાવના રે છે કરે નિરંતરે;
૪. * [બસ] તે જ એક (પુરુષ) જ્ઞાન અને ક્રિયાનયની અહા,
રે તીવ્ર મૈત્રીના પરસ્પર પાત્રરૂપ થઈ [સદા;]
૫. * નિજભાવમય આ જ્ઞાનમાત્ર જ ભૂમિનો આશ્રય કરે;
[તું પ્રાપ્તિ કર નૈષ્કર્મની અનુભવ અને સંયમ વડે.]

કળશ-૨૬૮ [સુપ્રભાત]

ઉત્થાનિકા :-આમ જે પુરુષ આ ભૂમિકાનો આશ્રય કરે છે, તે જ અનંત ચતુષ્ટયમય આત્માને પામે છે—એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * (પૂર્વોક્ત રીતે જે પુરુષ આ ભૂમિકાનો આશ્રય કરે છે)
 - * તેને જ, ચૈતન્યપિંડનો નિર્ગળ
૨. * વિલસતો જે વિકાસ તે-રૂપ
 - * જેનું ખીલવું છે (અર્થાત્ ચૈતન્યપુંજનો જે અત્યંત વિકાસ થવો તે જ જેનું ખીલી નીકળવું છે),
[એવું તે સમ્યગ્દર્શન/કેવળદર્શન છે :]
૩. * શુદ્ધ પ્રકાશની અતિશયતાને લીધે જે
 - * સુપ્રભાત સમાન છે, [એવું તે સમ્યગ્જ્ઞાન/કેવળજ્ઞાન છે;]
૪. * આનંદમાં સુસ્થિત એવું [તે અતીન્દ્રિય/અવ્યાબાધ સુખ છે;]
 - * જેનું સદા અસ્ખલિત એકરૂપ છે.
૫. * અને અચળ જેની જ્યોત છે એવો આ આત્મા
 - * [અનંત વીર્ય પ્રગટ કરતો થકો] ઉદય પામે છે.
૬. * [ઉત્થાનિકામાંથી :]
 - [આમ જે પુરુષ આ ભૂમિકાનો આશ્રય કરે છે,
 - * તે જ અનંત ચતુષ્ટયમય આત્માને પામે છે.]

કલશામૃત :-

૧. * (પૂર્વોક્ત રીતે જે પુરુષ આ ભૂમિનો આશ્રય કરે,
તેને જ [આ] ચૈતન્યપિંડ તણો નિરર્ગળ રૂપ જે;]
૨. * એવો વિલસતો જે વિકાસ અહો અહો તેના રૂપે,
છે ખીલવું જેનું અરે [છે એવું એ દર્શન ખરે;]
૩. * [વળી] શુદ્ધ [શુદ્ધ] પ્રકાશની અત્યંતતા હોવાથી જે,
રે સુપ્રભાત સમાન છે [એવું અહો તે જ્ઞાન છે;]
૪. * સુસ્થિત છે આનંદમાં એવું [અહો તે સુખ છે,]
જેનું સદા અસ્ખલિત [એવું] એક [માત્ર જ] રૂપ છે;
૫. * ને અચળ જેની જ્યોત છે એવો અહો આ આતમા,
[સંપૂર્ણ વીર્ય પ્રગટ કરતો] ઉદયને પામે અહા!
૬. * [ઉત્થાનિકામાંથી :-]
જે પુરુષ આ રીતે અહો આ ભૂમિનો આશ્રય કરે,
તેને જ દર્શન આદિ 'નંત* ચતુષ્ટ**ની પ્રાપ્તિ ખરે.]

* 'નંત = અનંત ** ચતુષ્ટ = ચતુષ્ટય

અનંત ચતુષ્ટય : ચિત્પિંડ - અનંત દર્શન

શુદ્ધપ્રકાશ - અનંત જ્ઞાન

આનંદમાં સુસ્થિત - અનંત સુખ

અચલાર્થિ - અનંત વીર્ય

કલશ-૨૬૯

ઉત્થાનિકા :-એવો જ આત્મસ્વભાવ અમને પ્રગટ હો એમ હવે કહે છે.

શ્લોકાર્થ :-

૧. * સ્યાદ્વાદ વડે પ્રદીપ્ત કરવામાં આવેલું
* લસલસતું (-ઝગમગાટ કરતું) જેનું તેજ છે અને જેમાં
૨. * શુદ્ધસ્વભાવરૂપ મહિમા છે એવો આ પ્રકાશ (જ્ઞાનપ્રકાશ)
* જ્યાં મારામાં ઉદય પામ્યો છે, ત્યાં બંધ-મોક્ષના
૩. * માર્ગમાં પડનારા અન્ય ભાવોથી મારે
* શું પ્રયોજન છે? નિત્ય જેનો ઉદય રહે છે
૪. * એવો કેવળ આ (અનંત ચતુષ્ટયરૂપ સ્વભાવ જ
* મને સ્ફુરાયમાન હો.

કલશામૃત :-

૧. * સ્યાદ્વાદથી જે દીપ્ત* કરવામાં અહો આવેલ તે,
લસલસતું જેનું તેજ છે ને જેમાં મહિમા ખરે;
૨. * છે શુદ્ધભાવસ્વરૂપ એવો જ્ઞાનનો પરકાશ** આ,
જ્યાં ઉદય મુજમાં પામીઓ*** છે ત્યાંય મુક્તિ-બંધના;
૩. * મારગ મહીં પડનાર બીજા ભાવથી મારે અહા,
શું છે પ્રયોજન? નિત્ય જેનો ઉદય વર્તે છે સદા;
૪. * કેવળ અહો એવો અનંતા ચતુષ્ટયમય ભાવ જે,
તે પ્રગટ હો—સ્ફુરાયમાન રહો સદા મુજમાં હવે.

* દીપ્ત = પ્રદીપ્ત.

** પરકાશ = પ્રકાશ

*** પામીઓ = પામ્યો

કલશ-૨૭૦

ઉત્થાનિકા :-‘જોકે નયો વડે આત્મા સઘાય છે તોપણ જો નયો પર જ દૃષ્ટિ રહે તો નયોમાં તો પરસ્પર વિરોધ પણ છે, માટે હું નયોને અવિરોધ કરીને અર્થાત્ નયોનો વિરોધ મટાડીને આત્માને અનુભવું છું’—એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * અનેક પ્રકારની નિજ શક્તિઓના સમુદાય આ
* આત્મા નયોની દૃષ્ટિથી ખંડ ખંડરૂપ કરવામાં આવતાં
૨. * તત્કાળ નાશ પામે છે; માટે હું એમ અનુભવું છું
* કે—જેમાંથી ખંડોને નિરાકૃત* કરવામાં આવ્યા નથી છતાં
૩. * જે અખંડ છે, એક છે, એકાંત શાંત છે
* (અર્થાત્ જેમાં કર્મના ઉદયનો લેશ પણ નથી
૪. * એવા અત્યંત શાંત ભાવમય છે)
* અને અચળ છે (અર્થાત્ કર્મના ઉદયથી ચળાવ્યું ચળતું નથી)
૫. * એવું ચૈતન્યમાત્ર તેજ હું છું.
* [આ રીતે નયોનો વિરોધ મટાડીને હું આત્માને અનુભવું છું.]

* નિરાકૃત = બહિષ્કૃત; દૂર; રદબાતલ; નાકબૂલ.

કલશામૃત :-

૧. * [વિધવિધ] ‘નેક* પ્રકારની નિજ શક્તિનો સમુદાય આ
આત્મા, કરાતાં ખંડ ખંડરૂપે અહો નયદ્રષ્ટિમાં;
૨. * તત્કાળ પામે નાશને છે તેથી એમ હું અનુભવું—
જેમાંથી ખંડોને નથી દૂરે કરાયા છે છતાં;
૩. * અખંડ છે ને એક છે, જે શાંત એકાંતે અહા,
અર્થાત્ જેમાં કર્મનો છે ઉદય લેશ નહિ જરા;
૪. * એવા અતિશય શાંત ભાવમયી અહો છે તે સદા,
ને અચળ છે—નથી કર્મઉદયે તે ચળે કદીયે જરા;
૫. * એવું અહો ચૈતન્યમાત્ર જ તેજ હું છું [જ્ઞાનનું];
[નયસમૂહને અવિરોધ કરી મુજ આત્મને હું અનુભવું.]

* ‘નેક = અનેક

કાળશ ૨૭૦ પછીનો ગદ્યાંશ

ઉપોદ્ઘાત : હવે, જ્ઞાની અખંડ આત્માનો આવો અનુભવ કરે છે એમ આચાર્યદેવ ગદ્યમાં કહે છે :-

ટીકા :-

૧. * (જ્ઞાની શુદ્ધનયનું આલંબન લઈને એમ અનુભવે છે
* કે-) હું મને અર્થાત્ મારા શુદ્ધાત્મસ્વરૂપને
૨. * નથી દ્રવ્યથી ખંડતો (-ખંડિત કરતો), નથી ક્ષેત્રથી ખંડતો
* નથી કાળથી ખંડતો, નથી ભાવથી ખંડતો;
૩. * સુવિશુદ્ધ એક જ્ઞાનમાત્ર ભાવ છું.
* [જ્ઞાની અખંડ આત્માનો આવો અનુભવ કરે છે.]

ટીકામૃત :-

૧. * (નયશુદ્ધને અવલંબીને રે જ્ઞાની એમ અનુભવે-)
કે-) હું મને અર્થાત્ મારા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને;
૨. * નથી ખંડતો [કદી] દ્રવ્યથી, નથી ખંડતો [કદી] ક્ષેત્રથી,
નથી ખંડતો [કદી] કાળથી, નથી ખંડતો [કદી] ભાવથી;
૩. * સુવિશુદ્ધ [-ખંડ રહિત એવો] જ્ઞાનમાત્ર જ ભાવ છું;
[જ્ઞાની કહે—મુજ આત્માને આ રીતે હું અનુભવું.]

કલ્પ-૨૭૧

ઉત્થાનિકા :-જ્ઞાનમાત્ર ભાવ પોતે જ જ્ઞાન છે, પોતે જ જ્ઞેય છે અને પોતે જ પોતાનો જ્ઞાતા છે—એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જે આ જ્ઞાનમાત્ર ભાવ હું છું તે જ્ઞેયોના
* જ્ઞાનમાત્ર જ ન જાણવો; (પરંતુ) જ્ઞેયોના
૨. * આકારે થતા જ્ઞાનના કલ્લોલોરૂપે પરિણમતો તે,
* જ્ઞાન-જ્ઞેય-જ્ઞાતામય વસ્તુમાત્ર જાણવો.
૩. * (અર્થાત્ પોતે જ જ્ઞાન, પોતે જ જ્ઞેય અને પોતે જ જ્ઞાતા—
* એમ જ્ઞાન-જ્ઞેય-જ્ઞાતારૂપ ત્રણે ભાવો સહિત વસ્તુમાત્ર જાણવો).

કલ્પશામૃત :-

૧. * જે જ્ઞાનમાત્ર [જ] ભાવ આ હું છું અહીં તે જ્ઞેયના,
બસ જ્ઞાનમાત્ર ન જાણવો (પણ) જ્ઞેય-આકારે થતાં;
૨. * [મુજ] જ્ઞાનકલ્લોલોરૂપે પરિણમન કરતો હું [સદા,]
છું જ્ઞેય-જ્ઞાતા-જ્ઞાનમય રે વસ્તુમાત્ર જ હું અહા.
૩. * (હું જ્ઞાન છું, હું જ્ઞેય છું, જ્ઞાતા સ્વયં પણ હું જ છું,
હું જ્ઞેય-જ્ઞાતા-જ્ઞાનમય ત્રણ ભાવસહ વસ્તુ જ છું.)

કળશ-૨૭૨

ઉત્થાનિકા :-આત્મા મેચક, અમેચક ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે દેખાય છે તોપણ યથાર્થ જ્ઞાની નિર્મળ જ્ઞાનને ભૂલતો નથી—એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * (જ્ઞાની કહે છે :) મારા તત્ત્વનો એવો સ્વભાવ જ છે કે
* કોઈ વાર તો તે (આત્મતત્ત્વ) મેચક (-અનેકાકાર, અશુદ્ધ) દેખાય છે,
૨. * કોઈ વાર
* મેચક-અમેચક (બંનેરૂપ) દેખાય છે અને
૩. * વળી કોઈ વાર અમેચક (-એકાકાર, શુદ્ધ) દેખાય છે;
* તોપણ પરસ્પર સુસંગત (સુમિલિત, સુગ્રંથિત, સારી રીતે ગૂંથાયેલી) પ્રગટ
૪. * શક્તિઓના સમૂહરૂપે સ્ફુરાયમાન તે આત્મતત્ત્વ
* નિર્મળ બુદ્ધિવાળાઓના મનને વિમોહિત કરતું નથી (-ભ્રમિત કરતું નથી, મુંઝવતું નથી).
૫. * [ઉત્થાનિકામાંથી :]
* આત્મા મેચક, અમેચક ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે દેખાય છે
* તોપણ યથાર્થ જ્ઞાની નિર્મળ જ્ઞાનને ભૂલતો નથી.

કળશામૃત :-

૧. * મુજ તત્ત્વનો જ સ્વભાવ એવો છે અહો જ્ઞાની કહે :
દેખાય છે મેચક—અશુદ્ધ અને અનેકાકાર—તે
૨. * કો'વાર આતમતત્ત્વ ને વળી કોઈ [બીજી] વાર રે,
દેખાય છે મેચક-અમેચક બેયરૂપે તે અને
૩. * વળી કોઈ [બીજી] વાર તે રે અમેચક દેખાય છે,
તોપણ પરસ્પર સુમિલિત—સુગ્રંથિત—એવી પ્રગટ જે;
૪. * શક્તિ તણા સમૂહરૂપે સ્ફુરિત આતમતત્ત્વ તે,
નિર્મળ [મહા] મતિમંતના મનને વિમોહિત ના કરે.
૫. * [ઉત્થાનિકામાંથી :]
* [દેખાય મેચક ને અમેચક આદિરૂપે આતમા;
તોપણ યથારથ* જ્ઞાની નિર્મળ જ્ઞાનને ન ભૂલે જરા.]

યથારથ = યથાર્થ = સમ્યક્

કલશ-૨૭૩

ઉત્થાનિકા :-આત્માનો અનેકાંતસ્વરૂપ (-અનેક ધર્મસ્વરૂપ) વૈભવ અદ્ભૂત (-આશ્ચર્યકારક) છે—એવા અર્થનું કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * અહો! આત્માનો તો આ સહજ અદ્ભૂત વૈભવ છે કે—
એક તરફથી જોતાં તે અનેકતાને પામેલો છે
૨. * અને એક તરફથી જોતાં સદાય એકતાને ધારણ કરે છે,
* એક તરફથી જોતાં ક્ષણભંગુર છે
૩. * અને એક તરફથી જોતાં પરમ વિસ્તૃત છે અને
* એક તરફથી જોતાં પોતાના પ્રદેશોથી જ ધારણ કરી રખાયો છે.
૪. * [ઉત્થાનિકામાંથી]
* આત્માનો અનેકાંતસ્વરૂપ (-અનેક ધર્મસ્વરૂપ) વૈભવ
* અદ્ભૂત (-આશ્ચર્યકારક) છે [તેને આચાર્યશ્રી અમૃતચંદ્રે વર્ણવ્યો.]

કલશામૃત :-

૧. * આત્મા તણો તો આ સહજ અદ્ભૂત વૈભવ છે ખરે,
જોતાં અહો તે એક રીતે 'નેકતા* પામેલ છે;
૨. * ને દેખતાં તે એક રીતે એકતા ધારે સદા,
તે એક રીતે દેખતાં ભંગુર છે ક્ષણમાત્રમાં;
૩. * ને દેખતાં તે એક રીતે પરમ વિસ્તૃત છે તથા
નિજના પ્રદેશોથી જ તે ધારી રખાયો છે સદા!
૪. * [ઉત્થાનિકામાંથી]
* આવો અનેકાનેક ધર્મસ્વરૂપ [નિજ] વૈભવ અહો,
અદ્ભૂત ને આશ્ચર્યકારી [-ચંદ્રઅમૃતે** કહ્યો.]

* 'નેકતા = અનેકતા

** ચંદ્રઅમૃતે = આચાર્ય શ્રી અમૃતચંદ્રે

કલશ-૨૭૪

ઉત્થાનિકા :-ફરી આ જ અર્થનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * એક તરફથી જોતાં કષાયોનો ક્લેશ દેખાય છે
* અને એક તરફથી જોતાં શાંતિ (કષાયોના અભાવરૂપ શાંતભાવ) છે;
૨. * એક તરફથી જોતાં ભવની (-સંસાર સંબંધી) પીડા દેખાય છે
* અને એક તરફથી જોતાં (સંસારના અભાવરૂપ) મુક્તિ પણ સ્પર્શે છે;
૩. * એક તરફથી જોતાં ત્રણ લોક સ્ફુરાયમાન છે (-પ્રકાશે છે, દેખાય છે)
* અને એક તરફથી જોતાં કેવળ એક ચૈતન્ય જ શોભે છે.
૪. * (આવો) આત્માનો અદ્ભૂતથી પણ અદ્ભૂત સ્વભાવમહિમા
* જયવંત વર્તે છે (-કોઈથી બાધિત થતો નથી).

કલશામૃત :-

૧. * રે એક રીતે દેખતાં જ કષાય-ક્લેશ દીસે અરે,
ને એક રીતે દેખતાં બસ શાંત-ભાવ જણાય છે;
૨. * રે એક રીતે દેખતાં ભવની પીડા દેખાય છે,
ને એક રીતે દેખતાં રે મુક્તિ પણ સ્પર્શન કરે;
૩. * રે એક રીતે દેખતાં ત્રણ લોક સ્ફુરિત છે અરે,
ને એક રીતે શોભતો ચૈતન્ય કેવળ ભાવ રે;
૪. * અદ્ભૂતથી અદ્ભૂત આત્મસ્વભાવનો મહિમા અહો,
જયવંત વર્તે છે (ન બાધિત કોઈથી પણ તે થતો.)

કળશ-૨૭૫

ઉત્થાનિકા :-હવે ટીકાકાર આચાર્યદેવ અંતમંગળને અર્થે આ ચિત્યમત્કારને જ સર્વોત્કૃષ્ટ કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * સહજ (-પોતાના સ્વભાવરૂપ) તેજ-પુંજમાં
* ત્રણ લોકના પદાર્થો મઝ થતા હોવાથી
૨. * જેમાં અનેક ભેદો થતા દેખા છે
* તોપણ જેનું એક જ સ્વરૂપ છે
૩. * (અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનમાં સર્વ પદાર્થો ઝળકતા હોવાથી)
* જે અનેક જ્ઞેયાકારરૂપ દેખાય છે તોપણ
૪. * ચૈતન્યરૂપ જ્ઞાનાકારની દ્રષ્ટિમાં
* જે એકસ્વરૂપ જ છે),
૫. * જેમાં નિજરસના ફેલાવથી પૂર્ણ અછિન્ન તત્ત્વ-ઉપલબ્ધ છે.
* (અર્થાત્ પ્રતિપક્ષી કર્મનો અભાવ થયો હોવાથી જેમાં સ્વરૂપ-અનુભવનનો અભાવ થતો નથી)
૬. * અને અત્યંત નિયમિત જેની જ્યોત છે (અર્થાત્
* અનંત વીર્યથી જે નિષ્કંપ રહે છે)
૭. * એવો આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર) ચૈતન્ય—
* ચમત્કાર જયવંત વર્તે છે
૮. * (-કોઈથી બાધિત ન કરી શકાય
એમ સર્વોત્કૃષ્ટપણે વર્તે છે).
(અહીં 'ચૈતન્યચમત્કાર જયવંત વર્તે છે' એમ કહેવામાં જે
ચૈતન્યચમત્કારનું સર્વોત્કૃષ્ટપણે વર્તવું બતાવ્યું, તે જ મંગળ છે.)

કલશામૃત :-

૧. * નિજના સ્વભાવરૂપે સહજ આ તેજ:પુંજ મહીં અરે,
ત્રણ લોકના [સહુયે] પદાર્થ [નિ]મઝ્ન થાતાં હોઈને;
૨. * જેમાં અનંતા ભેદ [જ્ઞેયોના] થતા દેખાય છે,
તોપણ અહો એક જ અખંડ સ્વરૂપ છે જેનું ખરે;
૩. * (અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનમાં [જ્ઞેયો] ઝળકતા હોઈને,
જે 'નેક* જ્ઞેયાકારરૂપ જણાય છે તોપણ અરે;
૪. * ચૈતન્યમય [એ] જ્ઞાનના આકારની દ્રષ્ટિ મહીં,
જે એક [માત્ર] સ્વરૂપ છે) [પણ 'નેક* સ્વરૂપે છે નહીં.]
૫. * નિજરસ તણા ફેલાવથી તત્ત્વોપલબ્ધિ અછિન્ન છે
પરિપૂર્ણરૂપે જેહમાં, (પ્રતિપક્ષી કર્મ ન હોઈને;)
૬. * અત્યંત નિયમિત જ્યોત જેની છે અહો (અર્થાત્ કે
અનંત વીર્ય થકી અહા નિષ્કંપ જે [નિત્યે] રહે;)
૭. * એવો અહો પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય આ ચૈતન્યનો,
ચમકાર રે જયવંત વર્તે છે [કહે મુનિવર અહો;]
૮. * (નથી કોઈથી પણ તે અરે બાધિત કરી જ શકાય છે,
એવી રીતે સર્વોત્કૃષ્ટપણે જ તે વર્તી રહે.)

* (અહીં 'ચૈતન્ય ચમત્કાર જયવંત વર્તે છે' એમ કહેવામાં જે ચૈતન્યચમત્કારનું સર્વોત્કૃષ્ટપણે વર્તવું બતાવ્યું, તે જ મંગળ છે.)

* 'નેક = અનેક

કળશ-૨૭૬

ઉત્થાનિકા :-હવેના કાવ્યમાં ટીકાકાર આચાર્યદેવ પૂર્વોક્ત આત્માને આશીર્વાદ આપે છે અને સાથે સાથે પોતાનું નામ પણ પ્રગટ કરે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જે અચળ ચેતનાસ્વરૂપ આત્મામાં આત્માને
* પોતાથી જ અનવરતપણે (-નિરંતર) નિમગ્ન રાખે છે
૨. * (અર્થાત્ પ્રાપ્ત કરેલા સ્વભાવને કદી છોડતી નથી),
* જેણે મોહનો (અજ્ઞાન-અંધકારનો) નાશ કર્યો છે,
૩. * જેનો સ્વભાવ નિઃસપ્ત્ન (અર્થાત્ પ્રતિપક્ષી કર્મો વિનાનો) છે,
* જે નિર્મળ છે અને જે પૂર્ણ છે એવી
૪. * આ ઉદય પામેલી અમૃતચંદ્રજ્યોતિ (-અમૃતમય ચંદ્રમા સમાન જ્યોતિ, જ્ઞાન, આત્મા)
* સર્વ તરફથી જાજ્વલ્યમાન રહે.*

કળશામૃત :-

૧. * જે અચળ ચેતનસ્વરૂપ આત્મામાં જ આત્માને અહા,
પોતાથી માત્ર નિરંતરે નિમગ્ન રાખે છે સદા;
૨. * (નથી છોડતી નિજભાવને કદી જે અહો સંપ્રાપ્ત છે,)
અજ્ઞાન-અધરૂપ મોહનો જેણે કર્યો વિનાશ છે;
૩. * પ્રતિપક્ષી કર્મ રહિત એવો જેહનો જ સ્વભાવ છે,
નિર્મળ અહો છે જે અને છે પૂર્ણ એવી તે ખરે,
૪. * રે ઉદય પામી છે અહા આ જ્યોતિ અમૃતચંદ્રની,
જાજ્વલ્યમાન રહે* અહો [સહુ ક્ષેત્રથી ને કાળથી.]

* સમન્તાત્ જ્વલતુ = સર્વ તરફથી જાજ્વલ્યમાન રહે (તે સર્વ ક્ષેત્રે તથા સર્વ કાળે પ્રકાશ કરવાનું જણાવે છે).

હવે શ્રીમાન્ અમૃતચંદ્ર આચાર્યદેવ બે કાવ્યો કહીને આ સમયસાર શાસ્ત્રની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકા પૂર્ણ કરે છે.

કળશ-૨૭૭

ઉત્થાનિકા :—

- * અજ્ઞાનદશામાં આત્મા સ્વરૂપને ભૂલીને રાગદ્વેષમાં વર્તતો હતો, પરદ્રવ્યની ક્રિયાનો કર્તા થતો હતો, ક્રિયાના ફળનો ભોક્તા થતો હતો,—ઇત્યાદિ ભાવો કરતો હતો; પરંતુ હવે જ્ઞાનદશામાં તે ભાવો કાંઈ જ નથી એમ અનુભવાય છે.—આવા અર્થનું કાવ્ય પ્રથમ કહે છે :—

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જેનાથી (અર્થાત્ જે પરસંયોગરૂપ બંધપર્યાયજનિત
* અજ્ઞાનથી) પ્રથમ પોતાનું અને
૨. * પરનું દ્વૈત થયું (અર્થાત્ પોતાના અને પરના ભેળસેળપણરૂપ ભાવ થયો), દ્વૈતપણું થતાં
* જેમાંથી સ્વરૂપમાં અંતર પડ્યું (અર્થાત્ બંધપર્યાય જ પોતારૂપ જણાયો),
૩. * સ્વરૂપમાં અંતર પડતાં જેનાથી રાગદ્વેષનું
* ગ્રહણ થયું, રાગદ્વેષનું ગ્રહણ થતાં જેનાથી ક્રિયાના કારકો
૪. * ઉત્પન્ન થયા (અર્થાત્ ક્રિયાનો અને કર્તા-કર્મ આદિ કારકોનો ભેદ પડ્યો),
* કારકો ઉત્પન્ન થતાં જેનાથી અનુભૂતિ
૫. * ક્રિયાના સમસ્ત ફળને ભોગવતી થકી ખિન્ન થઈ (-ખેદ પામી),
* તે અજ્ઞાન હવે વિજ્ઞાનઘનના ઓઘમાં મગ્ન થયું
૬. * (અર્થાત્ જ્ઞાનરૂપે પરિણમ્યું) તેથી હવે
* તે બધું ખરેખર કાંઈ જ નથી.

કળશામૃત :-

૧. * જે પર તણા સંયોગરૂપ રે બંધપર્યાયો વડે,
ઉપજ્યું અહો અજ્ઞાન જેનાથી પ્રથમ પોતાનું ને
૨. * પરનું થયું જે દ્વૈત—ભેળપણું સ્વ-પરનું—તે થતાં,
અંતર પડ્યું નિજ સ્વરૂપમાં, (સ્વ-રૂપે જણાયો બંધ આ;)
૩. * અંતર થતાં નિજ સ્વરૂપમાં જેનાથી રાગાદિ અહા,
થયું ગ્રહણ તેમનું, તેમ થાતાં કારકો ક્રિયા તણા;
૪. * જેનાથી ઉપજ્યાં [એટલે કે ભેદ કારકનો પડ્યો,]
ને તેમ થાતાં જેહથી અનુભૂતિ આ નિજની અહો;
૫. * ક્રિયા તણા ફળને સહુ ભોગવતી ખિન્ન થઈ, હવે
અજ્ઞાન તે વિજ્ઞાનઘનના ઓઘમાં થયું મગ્ન રે;
૬. * અર્થાત્ તે અજ્ઞાન જ્ઞાનરૂપે પ્રણમવાથી હવે,
તે સર્વ કાંઈપણ નથી [-બસ અનુભવું છું હું મને.]

કલશ-૨૭૮

ઉત્થાનિકા :-પૂર્વોક્ત રીતે જ્ઞાનદશામાં પરની ક્રિયા પોતાની નહિ ભાસતી હોવાથી, આ સમયસારની વ્યાખ્યા કરવાની ક્રિયા પણ મારી નથી, શબ્દોની છે—એવા અર્થનું સમયસારની વ્યાખ્યા કરવાના અભિમાનરૂપ કષાયના ત્યાગને સૂચવનારું કાવ્ય હવે કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [Slightly Rearranged]

૧. * પોતાની શક્તિથી જેમણે વસ્તુનું તત્ત્વ (-યથાર્થ સ્વરૂપ) સારી રીતે કહ્યું છે
- * એવા શબ્દોએ આ સમયની વ્યાખ્યા (-આત્મવસ્તુનું વ્યાખ્યાન અથવા સમયપ્રાભૃત શાસ્ત્રની ટીકા) કરી છે;
૨. * અમૃતચંદ્રસૂરિનું (તેમાં) કંઈ જ કર્તવ્ય નથી.
- * [કે જેઓ] સ્વરૂપગુપ્ત [-અમૂર્તિક] જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપમાં ગુપ્ત) [છે.]

કલશામૃત :-

૧. * નિજ શક્તિથી વસ્તુસ્વરૂપ સારી રીતે કહ્યું જેમણે,
એવા અહો શબ્દે કરી છે સમયની વ્યાખ્યા ખરે;
૨. * તેમાં ન અમૃતચંદ્રસૂરિનું કંઈ કર્તવ્ય છે,
(જે અમૂર્તિક બસ જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપમાં છે ગુપ્ત રે!)

- * આમ શ્રીમદ્ ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવ પ્રણીત સમયપ્રાભૃત નામના પ્રાકૃતગાથાબદ્ધ પરમાગમની શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ વિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની સંસ્કૃત ટીકા અનુસાર પંડિત જયચંદ્રજીકૃત સંક્ષેપભાવાર્થમાત્ર દેશભાષામય વચનિકાના આધારે શ્રી હિંમતલાલ જેઠાલાલ શાહ કૃત ગુજરાતી અનુવાદ સમાપ્ત થયો.